

OSMANLI'DA KİMSESİZ DEFİNLERİ: XVIII. YÜZYILDA ÜSKÜDAR ÖRNEĞİ*

Engin ÇETİN**

ÖZET

Bu makale, Osmanlı'da kimsesizlerin nasıl defnedildiklerine odaklanmaktadır. Dönem olarak XVIII. yüzyıl, mekân olarak ise Üsküdar seçilmiştir. Araştırmanın temel kaynağını Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan belge ve defter serileri ile kadı sicilleri teşkil etmektedir. Konuyla doğrudan ilgisinden dolayı öncelikle kimsesiz mallarının tasarruf hakkına sahip olan beytülmâl birimlerinin mahiyeti incelenmiştir. Ardından çalışmanın mekânsal kapsamını oluşturan Üsküdar'a ait beytülmâl gelirlerinin hangi kurum ve kişiler tarafından tasarruf edildiği tespit edilmiştir. Üsküdar'da beytülmâl gelirlerine ait sınırların belirlenmesinin ardından bu hudutlar dahilinde kimsesiz definlerinin nasıl icra edildiği konusu üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede; Üsküdar'ın yalnız olarak vefat eden insanları kimlerdi? Kimsesizler öldüklerinde bunların cenazelerine kimler sahip çıkıyordu? Yılda ortalama kaç kimsesiz vefat ediyordu? Bu insanların cenaze masrafları nasıl finanse ediliyor ve kimler eliyle defnediliyorlardı? sorularına cevap aranmıştır. Tespit edilebilen ölüm sayıları, vefat yerleri ve defin masraflarına ilişkin istatistik veriler de çıkarılmıştır. Ayrıca göç ve salgın hastalıklar ile ölüm oranları arasındaki ilişkiler de tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Üsküdar, kimsesiz, garib, defin, beytülmâl, XVIII. yüzyıl .

* Araştırma Makalesi. Makalenin geliş tarihi: 31.01.2023 / Kabul tarihi: 29.05.2023

Bu makale, 15-17 Ekim 2021 tarihlerinde gerçekleştirilen XI. Üsküdar Sempozyumu'nda "18. Yüzyılda Üsküdar'da Kimsesiz Definleri" başlığıyla sözlü olarak sunulan yayımlanmamış tebliğin gözden geçirilerek genişletilmiş halidir.

** Araştırma Görevlisi, Dr., Marmara Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, enginctin1520@gmail.com, (ORCID ID: 0000-0002-0580-7239).

Giriş

Osmanlı maliyesinde, İslami geleneğin bir devamı olarak, devlet hazinesi anlamında kullanılan beytül-mâlın gelirleri arasında, vârisiz veya mirasın tamamını hak edecek mirasçısı olmadan ölenlerin terekeleri de yer almaktaydı. Söz konusu gelir, diğer pek çok vergi gibi çeşitli kurum ve kişilere devredilerek idare edilmekteydi¹. Bu araştırma, beytül-mâlî merkeze koyarak farklı kurumlar tarafından miras malları tasarruf edilen kimsesizler ile geride hiçbir şey bırakmadan vefat eden gariblerin cenaze ve defin işlemlerine odaklanmaktadır. Bu yaklaşımla, Üsküdar örneğinde öncelikle beytül-mâl gelirlerinin hangi kurum ve kişiler tarafından tasarruf edildiği tespit edilecek, ardından bu hudutlar dahilinde kimsesiz definlerinin nasıl icra edildiği incelenecektir. Üsküdar'ın yalnız insanları, bu insanların ölümlerinde cenaze ve defin işlemleri, kimsesizlere ölümlerinde sahip çıkanlar, yıllık ölüm oranları makalenin kapsamını oluşturmaktadır.

Kimsesizlik Ve Ölüm

Kimsesizlerin ortak paydası herhangi bir akrabalarının bulunmamasıydı. Ancak hayatları, nerede doğup büyüdüklerinden nasıl yaşayıp hangi şartlarda vefat ettiklerine kadar geniş bir yelpazede ciddi farklılıklar barındırıyordu. Öldüklerinde bir evi, işi ve geliri, az ya da çok malı bulunan kimsesizler olduğu gibi, üzerindeki kıyafetinden başka bir şeyi bulunmayan toplumun en yoksulları da bu grupta yer alırdı. Bu nedenle vefat eden kimsesizler, kendi defin masraflarını karşılayacak kadar geride miras bırakanlar ve garibler olmak üzere iki gruba ayrılmaktaydı. Belli miktarda malını beytül-mâlâ miras bırakmış bir kimsesiz, ölümünün ardından tutulan tereke defterinde “*bilâ-vâris*” olarak tarif edilirdi². Defnini

¹ Beytül-mâl gelirlerinden oluşan mukataalar hakkında ayrıntılı bir inceleme için bk. Arif Bilgin-Fatih Bozkurt, “Bir Malî Gelir Kaynağı Olarak Vârisiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytül-mâl Mukataaları”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (2010), s. 1-31.

² “...Medîne-i Üsküdar'da Atık Vâlîde Sultân Evkâfî hudûdunda Atbazarı dâhilinde Sulu Han'da misâfîren sâkin iken bundan akdem hâlik olan Simaven nâm Ermeni'nin zâhirde vâris-i ma'rûfî olmayup **bilâ-vâris** ölenlerin terekesi cânîb-i beytül-mâlê â'id...” (Üsküdar Şer'iyeye Sicilleri (ÜŞS), nr. 347, 49a (20 Zilkade 1124/19 Aralık 1712).

bile karşılayabilecek kadar malı bulunmayan kimsesizler ise “*garîb*” ve “*fakîr*” sıfatlarıyla anılırlardı³.

Kimsesizlikle ölüm arasında ilginç bir bağ bulunmaktadır. İnsanların kimsesizliği, ancak öldüklerinde tescil edilmektedir ve bunun iki temel sebebi vardır. Öncelikle hayatta olduğu müddetçe bir kimsesizin, evlenip aile kurarak ya da bir başka suretle bu sıfatından kurtulması mümkündür. Ölüm, bu ihtimalin ilelebet ortadan kalkması demektir. İkinci olarak ölüm, miras taksimi, borçların ödenmesi ve alacakların tahsili gibi pek çok hukukî işlem gerektirmektedir. Osmanlı belgelerinde sıkça rastlanan “*bilâ-vâris*” sıfatı bu ihtiyaçtan doğmuş hukukî bir tanımdır. Bir kimsesiz, şayet uzun yıllardır ikamet ettiği yerde vefat etmişse ve mirasçısı olmadığı herkesçe biliniyorsa veya buna dayanak teşkil edecek belgeler mevcutsa kesin olarak vârisiz demektir. Aksi hallerde “*bilâ-vâris*” sıfatı, ölümün ardından kısa vadedeki durumu tarif etmekteydi. Zira ulaşım ve iletişim imkânlarının kısıtlı olduğu zamanlarda bir kimsenin gerçekten vârisiz öldüğüne kısa sürede kesin olarak hükmedilemezdi. Bu yüzden kimsesizlerle ilgili hukukî işlemler yapılırken sıkça “*vâris-i ma'rûf*”ları olmadığı kaydedilmekteydi⁴.

“*Bilâ-vâris*” vefat eden kimselerin az veya çok mirası bulunabilirdi. Beytül-mâl mukataaları, tam da bu gerekçeyle; yani kimsesizlerin veya mirasının tamamını hak edecek bir vâris bırakmadan⁵ ölenlerin mallarının devlet hesabına aktarılması için kurulmuştur. Kimsesizlerin kim olduklarına ve geride bıraktıkları mallarının miktarına göre bir ayrıma

³ “...medîne-i mezbûrede hanlarda ve bekâr odalarında ve cevâmî’ ve tavhâne etrâfında ve vakf hanlarda bilâ-muhallefât vefât iden **gurebâ** cenâzelerinin techîz ve tekfîn ve levâzım-ı kabri...” (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Tasnifi Belediye Evrakı (C.BLD), nr. 70-3456 (1 Receb 1161/27 Haziran 1748)).

⁴ “Medîne-i Üsküdar’da Yenişehir Kasabası mahallâtından Câmî-i Kebîr Mahallesi’nden olup medîne-i mezbûrda Kadı Hanı’nda misâfîren sâkin iken bundan akdem vefât iden Hasan ibn-i Mehmed’in zâhirde **vâris-i ma'rûfî** olmayup terekisi cânib-i beytül-mâlden zabt lâzım gelmeğîn...” (ÜŞS, nr. 337, vr. 83a (14 Zilhicce 1120/24 Şubat 1709)).

⁵ İslam hukukuna göre karı kocasının mirasının ¼’ünde, koca ise karısının mirasının ½’sinde hak sahibidir. Karı ve koca dışındaki mirasçılar ise terekenin tamamını alabilmektedir. Bu nedenle vâris olarak geride yalnızca karısı veya kocası kalan kimselerin mirasının bir kısmı devlete kalmaktadır (Ahmet Efe, “İslam Miras Hukukunda Kadın-Erkek Hisselerinin Farklı Oluşu Üzerine Bir Değerlendirme”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 18 (2011), s. 161). Dolayısıyla beytül-mâl gelirleri geride mirasçı olarak sadece eşleri kalan kimselerin terekelerini de içermektedir. Ancak bu çalışmada kimsesiz olarak vefat edenler incelenmiştir.

gidilmiştir. Buna göre öldüğünde kimsesi bulunmayan veya mirasının tamamını hak edecek vârisi olmayan kimselerin terekeleri; askerî sınıftan ise hâssa beytûlmâl mukataalarına, şayet sivilse ve mirası 10 bin akçenin altındaysa âmme beytûlmâl mukataalarına aitti⁶. Bu manada beytûlmâl, esasen bir malî gelir birimiydi. Osmanlı coğrafyasının tamamında farklı kurum ve kişilere çeşitli hak ve imtiyazlarla beytûlmâl gelirleri tahsis edilmişti. Haliyle bütün beytûlmâl gelirleri mukataa olarak tasarlanmamıştı ve tamamı devlet hesabına aktarılmıyordu⁷. Mesela vakıflar, kuruldukları veya gelirlerinin bulunduğu yerlerdeki beytûlmâl gelirlerini tasarruf hakkına sahip olabiliyordu. Keza yeniçeri beytûlmâlî, beytûlmâl mukataalarından ayrı bir birim teşkil ediyordu. Bostancı mütekaidlerinin terekeleri, bostancibaşının tasarrufundaydı. Çeşitli esnaf gruplarına da kimsesiz veya mirasın tamamını hak edecek varisi olmadan ölen mensuplarının terekelerine tasarruf imtiyazı tanınmıştı. Ayrıca bazı şartlar dahilinde gayrimüslim din adamlarının beytûlmâl gelirleri metropolitlere, bir kısım tekke mensuplarının terekeleri şeyhlerine aitti. Çoğaltılması mümkün olan bu örnekler, Osmanlı topraklarında beytûlmâla ait gelirlerin, padişah fermanıyla çok çeşitli yerlere tahsis edilebildiğini göstermektedir.

Neticede bir kimsesiz vefat ettiğinde terekesi; mukîm olduğu yere, reaya veya askerî statüsü taşımasına, mesleğine ve dinî kimliğine göre belirlenen bir beytûlmâl bölgesine dahil olurdu. Geride bıraktığı mallarının tasarruf hakkı da o sınırların sorumlularına aitti. Vârisiz ölen kişilerin mirasında hak sahibi olan beytûlmâl mutasarrıflarının en önemli mükellefiyeti ise vefat eden kimsenin mallarından defin masraflarını karşılamaktı. Bu noktada beytûlmâl sınırları dahilinde bütün kimsesizleri bir araya getiren bir durum ortaya çıkmaktaydı. Zira yukarıda kaydedildiği üzere defin masraflarına yetecek malı olmayan *garîb/fakîr* kimsesizler de mevcuttu. Bu gariblerin defni, beytûlmâl gelirlerini tasarruf edenlerin sorumluluğundaydı. Haliyle malı/parası olduğu halde vefat eden kimsesizlerden elde edilen gelirlerin bir kısmı, defnine yetecek kadar bile mirası olmayan fakir kimsesizlerin defnine harcanmaktaydı. Bir anlamda, yoksul olarak vefat etmiş kimsesizlerin defin masrafları büyük ölçüde, yine

⁶ Arif Bilgin-Fatih Bozkurt, "Vârisiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytûlmâl Mukataaları", s. 3.

⁷ Beytûlmâl mukataalarına dâhil olmayan gelirler hakkında bk. Arif Bilgin-Fatih Bozkurt, "Vârisiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytûlmâl Mukataaları", s. 12-16.

kendileri gibi yalnız vefat etmiş ama mal varlığı bulunan kişiler tarafından (onların terekelerinden) karşılanmaktaydı. Takip eden bölümde beytümâl gelirlerinin sınırları ve mutasarrıfların sorumluluklarının nasıl şekillendiğine Üsküdar ölçeğinde cevap aranacaktır.

Üsküdar'ın Beytümâl Gelirlerinin Sınırları

Üsküdar sınırları dahilinde vefat eden bir kimsesizin defni, kim olduğuna, son nefesini nerede verdiği ve ardında miras bırakıp bırakmadığına göre planlanmaktaydı. Nerede öldüğü ve kimliği, hangi beytümâl sınırları dahilinde, yani kimin hak ve sorumluluğunda olduğunu gösteriyordu. Miras malına sahip olup olmaması ise defin masraflarının nasıl karşılanacağını belirliyordu.

Üsküdar'daki ilk beytümâl bölgesi, Üsküdar Ze'ameti ve Tevabii Mukataası'na aitti. Söz konusu mukataa, beytümâlin de dahil olduğu bir demet mukataadan müteşekkildi. Beytümâl mukataasının sınırları, Sinan Paşa, Salacak, Mirahur, Rum Mehmed Paşa, Gerece, Selman, Hace Hesna Hatun, Evliya Hoca, Bulgurlu Mescidi, Tenbel Hacı Mehmed, Solak Sinan, Durbalı, Toygar Hamza, Tavaşi Hasan, Hayreddin Çavuş, Kefce, Ahmed Çelebi, Gülfem Hatun ve Davud Paşa mahallelerini kapsamaktaydı⁸. Beytümâl mutasarrıfı, bu bölgede vefat eden kimsesizlerin miraslarının tasarruf hakkına sahipti ve başlıca görevlerinden biri mevtanın mallarından defin masraflarını karşılamaktı. Bunun için sayımı yapılan mallardan bir miktar defin giderleri için ayrılıyordu. Bu giderlerde standart bir tutar belirlenmemişti. Cenaze ve defin masrafları dönemin piyasa koşullarında, mukataa mutasarrıfının tasarrufuna ve ölen kimsenin ardında bir vasiyet bırakıp bırakmadığına göre değişiklik göstermekteydi. Mukataa sınırları dahilinde vefat eden garibler için ise özel tedbirler alınmıştı. Defin masraflarını karşılayacak kadar dahi malı olmadan vefat edenler için devlet, mukataa malından belirli bir gelir ayırmıştı. XVIII. yüzyılda her sene için "*techîz ve tekfîn berâyı fukarâ-yı Müslimîn*" olarak formüle edilen 10.060 akçe, Üsküdar Ze'ameti ve Tevabii Mukataası sınırları dahilinde vefat eden fakir kimsesizleri yıkama, kefenleme ve defin işlerine tahsis edilmişti.

⁸ BOA, Cevdet Tasnifi Evkaf Evrakı (C.EV), nr. 259/13232 (24 Receb 1225/25 Ağustos 1810).

Mutasarrıflar, her yıl için bu harcamaları belgeleyerek hesaplarına mahsup ettirmektedirler⁹.

Üsküdar'da Üsküdar Ze'ameti ve Tevabii Mukataası haricinde de beytül-mâl gelirlerini tasarruf eden kurumlar mevcuttu. Bu manada bilhassa vakıflar ön plana çıkmaktaydı. Atik Valide Sultan Vakfı, Üsküdar dâhilinde Beytül-mâl Mukataası'ndan sonra en geniş beytül-mâl bölgesine (gelirlerine) sahipti. Vakfın beytül-mâl hududu, Debbağlar Meydanı'nda Hayreddin Çavuş Vakfı menzilleri önündeki yoldan Atpazarı Kapısı ve Havuzlu Han önünden sağ tarafta olan Kürd Ali Kahvesi'ne varıncaya kadar sadece sağ tarafı ve Kürd Ali Kahvesi'nden Çavuşderesi'nde Çınarlı Tekke yanındaki üç yol ağzına varınca sağ ve solda olan menzil ve bahçeler ile zikredilen üç yol ağzından sol tarafta olan yoldan yokuş başında bulunan diğer üç yol ağzına varınca sağ ve solda olan ve kaydedilen diğer üç yol ağzından Selami Efendi Tekkesi karşısında yer alan köşeye ve oradan Acıbadem'e ve İvaz Fakih tarlalarının sağındaki yol ile bahçeler başına ve oradan sağ taraftan yolda bulunan Moravî Kuyusu önünden Karacaahmed Tekkesi köşesinden İnadiye'ye giden yoldan Müslüman mezarlığının sağında yer alan yol ile tekrar Debbağlar Meydanı'ndaki Hayreddin Çavuş Vakfı'na ait evler önündeki yola iniyordu¹⁰. Bu sınırlar dahilinde beytül-mâl gelirlerine sahip olan vakfın yöneticilerinin önemli bir sorumluluğu, bölge içinde vefat eden kimsesizlerin defin masraflarını karşılamaktı. Üsküdar Zeameti ve Tevabii Mukataası'nda olduğu gibi bu sorumluluk gariblerin defnini de kapsamaktaydı. Ancak mukataadan farklı olarak vakıf gelirlerinden garib

⁹ Esasen bu miktar 11 Mart 1697'ye kadar 20.120 akçeydi. Söz konusu tarihte alınan bir kararla %50'lik bir indirim yapılarak tahsisat 10.060 akçeye düşürüldü (BOA, Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Kalemi Dosya Tasnifi (D.BŞM), nr. 4142/67). Diğer beytül-mâl mukataalarından da gariblerin techiz ve tekfini için tahsisler yapılmıştır. Örneğin Bursa Beytül-mâl Mukataası gelirlerinden fakirlerin defni için her yıl 9.000 akçe ayrılmaktaydı (BOA, Cevdet Tasnifi Maliye Evrakı (C.ML), nr. 523/21373 (17 Muharrem 1192/15 Şubat 1778)).

¹⁰ Vakfın kuruluştaki sınırları; Çini Fırın ve Hayreddin Çavuş evleri önündeki yoldan Ali Ağa Bahçesi önünde olan çeşmeye ve oradan Koşuyolu tarafına giden İvazoğlu Vakfı tarlası önündeki yola ve oradan Kara Şeyh mezarı yanındaki kuyuya ve Karacaahmed Tekkesi'ne, oradan Müslüman mezarlığına giden yoldan tekrar Hayreddin Çavuş'un evine inen yol ile sınırlıydı. Ancak vakıf ve beytül-mâl mukataası arasındaki sınır anlaşmazlığı nedeniyle şehrin değişip gelişmesine uygun olarak sınırlar yukarıda kaydedildiği şekilde güncellendi (BOA, C.EV, nr. 259/13232 (24 Receb 1225/25 Ağustos 1810)).

definlerine ayrılan toplam miktar sabit olmayıp ölenlerin sayısına göre değişkenlik arz etmekteydi¹¹.

Selami Ali Efendi Zaviyesi Vakfı, Üsküdar'da beytümâl gelirlerine sahip bir diğer vakıftı. Vakfın beytümâl sınırları, bir taraftan Solak Sinan Mahallesi'nden Bulgurlu'ya giden yola bitişik olarak Acıbadem Mahallesi'ni, diğer taraftan İbrahim Paşa Bahçesi'ni ve Bülbül Deresi ile sınır iki mahalleyi kapsıyordu¹². Aziz Mahmud Hüdayî Vakfı, Bulgurlu ve Yenimahalle'de¹³; Bostancıbaşı Abdullah Ağa Vakfı ise İstavroz, Kuzguncuk ve Kısıklı karyelerinde kimsesiz vefat edenlerin muhalefatlarını tasarruf hakkına sahipti¹⁴. Çamlıca karyesinin diğer gelirleri ile birlikte beytümâli, İvaz Fakih Vakfı'na¹⁵; Çengar ve Pendik karyelerindeki beytümâl gelirleri ise, Fazlullah Paşa Vakfı'na aitti¹⁶. Merdivenköy'ün beytümâli, Mihrimah Sultan Vakfı gelirleri arasındaydı¹⁷. Yavuz Sultan Selim Vakfı, Kadıköy ile Dudullu ve tâbi köylerdeki kimsesiz veya mirasın tamamını hak edecek

¹¹ Vakfa ait 12 Mart 1795-11 Mart 1796 yılına ait muhasebe defterinde (BOA, Evkaf Tasnifi Haremeyn Muhasebesi Defterleri (EV.HMH.d), nr. 7189) vakıf sınırlarında vefat eden 46 garib için 23.640 akçe defin masrafı çıkartılmış, ancak "mektûba muhtâcdır" şerhi düşülerek 14.640 akçesi düşürülerek 9.000 akçe masraf kaydedilmiştir. Bu örnek, vakfın da zaman zaman kimsesiz definlerine yapılan masraflarda bir üst sınır çizdiğine işaret etmektedir.

¹² BOA, C.EV, nr. 27/1333 (5 Receb 1198/25 Mayıs 1784). Arif Bilgin-Fatih Bozkurt, "Vârisiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytümâl Mukataaları", s. 15'te sınırlar zikredilmemekle birlikte zaviyenin beytümâl imtiyazı kaydedilmiştir.

¹³ Zekai Mete, "Üsküdar Tarihinden Bir Kesit: Bulgurlu Köyünün Aziz Mahmud Hüdayî'ye Temliki", *Üsküdar Sempozyumu I Bildirileri*, ed. Zekeriya Kurşun vd., Cilt I, İstanbul 2004, s. 68-78; Yenimahalle için bk. *İstanbul Mahkemesi 154 Numaralı Sicil (H.1237-1246/ M. 1822-1831)*, haz. Abdullah Sivridağ-Mustafa Yılmaz, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2019, s. 255-257.

¹⁴ Tahsin Özcan, "Bostancıbaşı Abdullah Ağa ve Vakıfları", *IX. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu Bildirileri*, ed. Coşkun Yılmaz, Cilt II, İstanbul 2017, s. 123.

¹⁵ İlhami Yurdakul, "Gebze Nahiyesi'ne Bağlı Vakıf Karyeler", *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II Bildirileri*, ed. Haluk Selvi- M. Bilal Çelik-Ali Yeşildal, Kocaeli 2016, s. 1225-1254.

¹⁶ Meryem Kaçan Erdoğan-Meral Bayrak Ferlibaş, "Akçakoca Ailesinden Hayırsever Bir Devlet Adamı: Fazlullah/Efdal Paşa ve Gebze'deki Hayratı", *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, I, ed. Haluk Selvi- M. Bilal Çelik, Kocaeli 2015, s. 191.

¹⁷ Mehmet Hanefi Bostan, "XVI.-XIX. Yüzyıllarda Merdivenköy'de Sosyal ve İktisadî Hayat", *V. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu Bildirileri*, I, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2008, s. 181-216.

varisi bulunmadan vefat edenlerin mallarını tasarruf ediyordu¹⁸. Kartal'ın beytül-mâl gelirleri ise Gebze'deki Orhan Gazi Vakfı'nın akarata arasında yer almaktaydı¹⁹.

Üsküdar'da Solak Sinan Mahallesi'nde yer alan Seyyid Feyzullah Hindî Tekkesi mensuplarından bilâ-vâris vefat edenlerin terekeleri tekke şeyhlerine aitti²⁰. Üsküdar ve bağlı köylerdeki bazı papaz ve keşişlerin terekeleri ise metropolitlerin tasarrufundaydı²¹.

Bahçe-i Hassa'ya tâbi kuru ve köylerdeki beytül-mâller, Bostancıbaşı idaresindeydi. İlâveten bostancı mütekaidlerinin terekeleri de Bostancıbaşının tasarrufundaydı²². Yeniçeri beytül-mâli ayrı bir birim teşkil ettiğinden Üsküdar'da vefat eden yeniçeri terekeleri buraya aktarılıyordu. İstanbul ve civarındaki humbaracı ve lağımçıların da XVIII. yüzyılın sonunda müstakil beytül-mâli kuruldu²³. Matbah-ı Hassa mütekaidleri vârisiz veya mirasınun tamamını hak edecek vârisleri olmadan vefat ettiklerinde geride bıraktıkları malları nerede vefat ederlerse oranın kadıları tarafından kaydedilip Matbah-ı Amire'ye aktarılıyordu²⁴. Bütün bu ayrıcalıklar, zaman zaman iç içe geçmiş hak ve sorumlulukları tasvir eden detaylı ve biraz karışık bir tablo sunmaktadır. Takip eden bölümlerde sırasıyla bu sınırlar dahilinde terekelerine el koyulan kimsesizler ile cenaze işlemlerini karşılayacak kadar mirası olmayan gariblerin definlerinin nasıl icra edildiği incelenecektir.

¹⁸ İlhami Yurdakul, "Gebze Nahiyesi'ne Bağlı Vakıf Karyeler", s. 1241 vd; BOA, Hatt-ı Hümayun Tasnifi (HAT), nr. 272/15978; ÜŞS, nr. 502, vr. 48a.

¹⁹ İlhami Yurdakul, "Gebze Nahiyesi'ne Bağlı Vakıf Karyeler", s. 1241 vd.

²⁰ *Üsküdar Mahkemesi 396 Numaralı Sicil (H. 1150-1151 / M. 1737-1738)*, haz. Abdulkadir Aydın-Nedim Pakırdağ, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2019, s. 236.

²¹ Örneğin Üsküdar'a bağlı Kadı Karyesi Rum Kilisesi'nde papaz olup bilâ-vâris vefat eden Makaryos veled-i Nikola'nın terekesi metropolite terk edilmişti (ÜŞS, nr. 502, vr. 10b).

²² Arif Bilgin-Fatih Bozkurt, "Vârisiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytül-mâl Mukataaları", s. 15; BOA, Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayun Kalemî Mühimme Defterleri (A.DVNSMHM.d), nr. 102, s. 25, hkm. 136 (Evasıt-ı Zilhicce 1102/4-14 Eylül 1691). Kimsesiz ve fakir bostancıların defin giderlerinin bu gelirden karşılanması hakkında ayrıca bk. A.DVNSMHM.d, nr. 129, s. 263, hkm. 979 (Evasıt-ı Receb 1132/19-29 Mayıs 1720).

²³ BOA, HAT, nr. 185/8697 (tarihsiz).

²⁴ BOA, HAT, nr. 249/14109 (9 Receb 1214/7 Aralık 1799).

Üsküdar'da Defin Masrafları Kendi Terekelerinden Karşılanan Kimsesizler

Yukarıda sınırları çizilen beytümâl bölgelerinin veya imtiyazların bulunduğu herhangi bir yerde miras sahibi bir kimsesiz vefat ettiğinde öncelikle beytümâl eminleri bundan haberdar edilmekteydi. Ölümeleri haber vermek resmî görevlilerin bir sorumluluğu olduğu gibi müjdegâne adıyla maddî bir karşılığa ulaşmak isteyen kişilerin de katkıları söz konusuydu. Dolayısıyla mahalle imamaları, müezzinler, hancılar ve esnaf kethüdaları gibi çeşitli görevlilerin yanında mahalle sakinleri de bunu yerine getirirdi. Haberi kimin verdiği ölümün nerede gerçekleştiğiyle de yakından ilgiliydi. Haberi alır almaz cenazenin bulunduğu yere giden beytümâl mutasarrıfları, mevtanın mallarını mühürlerdi. Defnin malların sayımından önce yapılmasına ve geciktirilmemesine özellikle dikkat edilmesi gerekiyordu²⁵. Malların tespiti ve satışı definden sonra gerçekleştiğine göre ilk anda masrafların beytümâl eminince karşılandığı tahmin edilebilir.

Bir cenazenin techiz, tekfin ve tedfini için gerekli malzeme ve hizmetler farklılık arz etmekteydi. Bu noktada ilk olarak karşımıza Müslüman-gayrimüslim ayrımı çıkmaktadır²⁶. Gayrimüslimlerin defninde cemaat mensuplarından yardım alınması kaçınılmaz olmakla birlikte nasıl icra edildiğine dair devlet kayıtlarında şimdilik bir bilgi tespit edilememiştir. Müslümanlar için ise asgarî şartları belirlemek mümkündür. "*Bekir Ağa'nın meyyitine harc olundu*" başlıklı ve 15 Ocak 1695 tarihli bir defter, bu konuda fikir verebilecek mahiyettedir. Buna göre cenaze masraf kalemleri, kefen, mezar tahtası, sabun, pamuk, bardak, gülsuyu, mezar yeri ücreti, mezar kazıcılara, kefen dikiciye ve cenazeyi yıkayanlara verilen ücretlerle fakirlere, cenazeyle mezarlığa gidenlere ve okuyuculara verilen ihsanlardan

²⁵ Sürecin bu aşamaya kadar olan kısmı için bk. Arif Bilgin-Fatih Bozkurt, "Vârissiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytümâl Mukataaları", s. 1-31.

²⁶ Osmanlı belgeleri defnin nasıl icra edildiğinden bağımsız olarak bir takım dinî tanımlar ihtiva etmektedir. Bu manada bir Müslümanın ölümü "vefat" olarak tanımlanırken gayrimüslim "hâlik/helak olan" olarak adlandırılmaktaydı. Vefat etmiş Müslüman "techîz, tekfîn ve tedfîn" edilirken "hâlik olan" gayrimüslimin defni "lâşesi ilkâ-i hafr" edilmek olarak tarif edilmekteydi. Örneğin Üsküdar'da Kadı Hanı'nda kimsesiz "*hâlik olan ismi nâ-ma'lûm zımmî (2 Ağustos 1712)*"nin "*lâşesi ilkâ-i hafr*" edilmiş, Kadı Hanı'nda "*vefat eden Hüseyin (26 Eylül 1712)*"in naaşı ise "*techîz ve tekfîn*" edilmişti (ÜŞS, nr. 345, vr. 91a).

müteşekkildi²⁷. Burada kaydedilen masraf kalemleri, ortalama bir cenaze giderini tasvir etmektedir. Zira ölen kimsenin hususî bir vasiyeti yoksa dinen asgarî şartlarda yıkama, kefenleme, mezar yerini hazırlama ve defin için gerekli malzeme ve hizmetlerin temin edilmesi gerekiyordu. Kimsesizlerin defni de geciktirilmediğinden, defin akabinde terekesinden yeterli miktarda malı defin giderleri için ayrılıyordu. Ancak defin harcamalarının belirli bir standardı yoktu. Piyasa koşulları da dikkate alınarak ölen kişinin mal varlığı, varsa vasiyeti ve beytülmal görevlilerinin tasarruflarına göre değişkenlik göstermekteydi. Örneğin yaklaşık üç hafta arayla vefat eden İbrahim bin Abdullah (30 Haziran 1756) ile Ömer bin Abdullah'ın (20 Temmuz 1756) defin masrafları arasında ciddi bir fark vardı: İbrahim'in defin masrafı 703 akçe iken Ömer'in defin giderleri yalnızca 330 akçeydi²⁸. Gayrimüslimler için de aynı durum geçerliydi. Yakın zaman içinde vefat eden Lazari (18 Mayıs 1778), Makaryos (4 Temmuz 1778) ve Yani (21 Temmuz 1778)'nin defin giderleri sırasıyla 484, 1320 ve 1800 akçe idi²⁹.

Kadın ve erkek defin masrafları arasındaki fark daha belirgindir. Üsküdar Zeameti ve Tevabii Mukataası sınırlarında 14 Eylül 1749-2 Eylül 1750 tarihleri arasında defnedilen garib erkeklere 360 akçe sarf edilirken, kadınlara 400 ilâ 480 akçe arasında masraf yapılmıştır³⁰. Atik Valide Sultan Vakfı sınırlarında vefat eden gariblerin defin giderleri de 1770'li yıllarda kadın-erkek ayrımı yapılarak kaydedilmiştir. Buna göre gariblerin defnine 360 akçe, garibelere ise 600 akçe sarf edilmekteydi³¹. Söz konusu farkın bir kısmı kefen ve mezar kazma ücretinden kaynaklanıyordu. Zira kadınların tekfinine harcanan bez daha fazla, mezarları daha derin ve buna bağlı kazım

²⁷ BOA, D.BŞM, nr. 1051/70 (29 Cemaziyelevvel 1106/15 Ocak 1695). Defin giderlerinde asgarî şartlar belli olduğundan kalemler pek değişmiyordu. Mesela 1862'de Vakıf Gureba Hastanesi'nde ölen kimsesizlerin defin masraf kalemleri; kefenlik hassa bezi, sabun, pamuk, gülsuyu, lifli tütsü, kâfûrî, iplik, setr bezi ve mezarcı ücretinden müteşekkildi (Kenan Göçer, "Gureba Hastanesi'nde Ölüm ve Ölüme İlişkin Masraflar", *Akademik İncelemeler Dergisi*, XI/2 (Ekim 2016), s. 87).

²⁸ ÜŞS, nr. 402, vr. 3b, 17a.

²⁹ ÜŞS, nr. 501, vr. 16a; nr. 502, vr. 10b, 17b.

³⁰ BOA, D.BŞM, nr. 3969/80.

³¹ BOA, EV.HMH.d, nr. 5837, vr. 4a (12 Mart 1772-11 Mart 1773 Muhasebe Defteri).

ücreti de daha pahalıydı³². Yine de özellikle garib definlerinde kadın-erkek ayrımı olmaksızın herkese eşit miktar masraf yapıldığı da görülmektedir.

Müslüman erkeklerin techiz, tekfin ve tedfininde mahalle imamlarının görev aldığı bilinmektedir³³. Ancak ne kadar ücret aldıklarına dair bir veri tespit edilememiştir. Kadın cenazelerini yıkayanların kimliğine ve aldıkları ücretlere dair bilgiler bulunsa da bunlar da sınırlıdır. Bu manada Yakacık'ta vefat eden İsmihan Hatun'un gasline dair bir kayıt, az rastlanan örneklerdendir. Buna göre İsmihan Hatun'un vasiyeti gereği gasilesi ve su koyanına 90 akçe ücret verilmiştir³⁴.

Aşağıda ayrıca ele alınacak olan garib definlerinde genellikle standart bir masraf yapılıyor olması, defin piyahasındaki uzun vadeli değişimi takip etmeye daha elverişlidir. Nitekim 1684'te Üsküdar Zeameti ve Tevabii Mukataası sınırlarında defnedilen her bir garibe 120 akçe harcanıyorken, 1789'da garib başına sarf edilen miktar 480 akçeyi bulmuştu. Söz konusu artışı cenaze masraf kalemlerinden de izlemek mümkündür. Zira mezar kazım ücretleri İstanbul ve civarında yüzyıl boyunca artış göstermiştir³⁵. Buna göre 1705'te en ucuz mezar küçük boy ve 20 akçe iken en pahalı mezar

³² Mezar derinliği ve kazım ücreti farkı için bk. Nevzat Erkan, "Osmanlı İstanbulunda Cenaze ve Defin İşlemleri H.1117/M.1705 Tarihli Sicil Kaydına Göre", *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, 4 (Sonbahar 2019), s. 57.

³³ "İstanbul ve Üsküdar ve Galata ve Haslar kâdılarına başka başka; bi-hikmetullâhi te'âlâ bu esnâda Dersa'âdet ve civâr u etrâfa müstevlî olan hastalık cihetiyle ba'zı e'imme mahallâtda zuhûr iden cenâzeyi gasl ve techîz ve tekfin ve telkînde sûret-i istinkâf ibrâzına ibtidâr eylediklerine binâ'en ümmet-i Müslimîn mevtâlarını kaldırmakda mübtelâ-yı su'ûbet oldukları" (Engin Çetin, "1812-1814 Veba Salgının Üsküdar'a Tesirleri", *Üluslararası Üsküdar Sempozyumu X Bildiriler*, I, İstanbul 2019, s. 213). Bir mahallede büyük bir cami bulunması nedeniyle birden fazla imam olduğunda bu gibi işlemler nöbetleşe yürütülmekteydi. Mesela Üsküdar'da Atik Valide Camii Mahallesi hudutlarında olan cenaze ve umur-ı mahalleye Atik Valide Sultan Camii imamları nöbetleşe bakmaktaydı. 21 Mayıs 1725'te Ömer Efendi, Mehmed Sadık Efendi ve Mustafa Efendi adlı üç imam arasında bu nöbetlerin dikkate alınmaması nedeniyle münakaşa çıkmıştı (BOA, Ali Emiri Tasnifi Sultan III. Ahmed Evrakı (AE.SAMD.III), nr. 210/20353).

³⁴ *Kartal Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1128-1133 / M. 1716-1721)*, haz. Rasim Erol-Sabri Atay, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2019, s. 307-308.

³⁵ Ağustos 1657'de Üsküdar'da devletin mimarbaşıya bağlı olarak resmen tanıdığı 24 mezar kazıcı esnafı bulunmaktaydı (92 Numaralı ve 1657-1658 Tarihli Mühimme Defteri (Değerlendirme-Transkripsiyon-Dizin), haz. Murat Yıldız, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2005, s. 94). Bu sayının nüfus artışına bağlı olarak XVIII. yüzyılda artmış olması kaçınılmazdır. Muhtemelen gayri resmi hizmet veren mezar kazıcılar da mevcuttu. Ancak şimdilik XVIII. yüzyıla dair bir sayı tespit edilememiştir.

kadınlar için olup 50 akçeydi. 1801'de ise küçük boy mezar 60 akçeye çıkmışken en pahalı mezar 180 akçeyi bulmuştu.

Tarih	Büyük Boy	Orta Boy	Küçük Boy	Kadın Mezarı	Erkek Mezarı
1640	30	20	10		
1705	40	-	20-30	50	-
1738	60	45	30	-	-
1801	-	-	60	180	120

Techiz ve tekfin kalemlerinden olan sabunun fiyatı, bir önceki yüzyıla göre ciddi oranda artmıştı. Bu manada İstanbul piyasasında 1677'de 1 kıyyesi 20-26 akçe arasında değişen sabun fiyatları, 1776'da 45-50 akçe seviyesindeydi³⁷. Gül suyu fiyatlarında ise önemli bir artış yaşanmadığı görülmektedir. 1640 tarihli narh defterine göre; Bayezid'de satılan halisinin vukiyyesi 24 akçe, Bezazistan önünde satılanınki 20 akçeydi³⁸. Yaklaşık 65 yıl sonra, 24 Mayıs 1706'da Şehzade İsa'nın techiz ve tekfini için gülsuyunun kıyyesi 30 akçeye satın alınmıştı³⁹. Kefen ücretlerine dair mukayese imkânı sağlayacak veriler ise tespit edilememiştir.

Mezar tahtalarına dair yüzyılın başına ait iki narh kaydı mevcuttur. İlk kayda göre Üsküdar kerestecilerinin dükkânlarında sattığı mezar tahtası 5, mezarlıkta sattıkları 6 akçeydi⁴⁰. İkinci kayıt ise mufassal bir narh listesidir. Buna göre büyük kabir için kuru tahtası 1 zira boyunda, başlık 7 ve 8 parmak, fiyat ise 8 akçeydi. Orta ve küçük kabirler için kuru tahtasının fiyatı 5,5 akçe; elvâh-ı ağa meşe olarak zikredilen ağacın 1,5 zira boy başlık 7 ve 8

³⁶ Nevzat Erkan, "Osmanlı İstanbul'unda Cenaze ve Defin İşlemleri", s. 57.

³⁷ Arif Bilgin, "Narh Listeleri ve Üsküdar Mal Piyasası", *Üsküdar Sempozyumu IV Bildiriler*, II, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2007, s. 188; *İstanbul Mahkemesi'ne Ait 201 Numaralı Narh Defteri*, haz. Ömer Çakmak, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2012, s. 55.

³⁸ Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983, s. 101.

³⁹ BOA, D.BŞM, nr. 7666/53.

⁴⁰ ÜŞS, nr. 320, vr. 62b (Tarihsiz).

parmaklığın fiyatı 12 akçeydi. Virge-i kâfûri olarak zikredilen boydan 3,5 zira ebadındaki kirişin fiyatı 12 akçe ve battal virgenin fiyatı 15 akçeydi⁴¹.

Tablo 2: Üsküdar'da Kendi Malıyla Defnedilen Kimsesiz Örnekleri					
Tereke Tarihi	Adı	Vefat Yeri	Toplam Miras (Akçe)	Techiz ve Tekfin/İlka Masrafı (Akçe)	Kaynak
2 Ağustos 1712	Zimmi ismi nâ-ma'lûm	Kadı Hanı	3.921	800	UŞS, nr. 345, vr. 91a.
3 Ağustos 1712	Acem Ermeni	Pehlivanzâde Hanı	27.550	830	UŞS, nr. 345, vr. 92a.
26 Eylül 1712	Hüseyin ibn-i Abdurrahman	Uzun Hüseyin Hanı	4.681	850	UŞS, nr. 345, vr. 91a.
19 Aralık 1712	Simaven Ermeni	Sulu Han	11.292	800	UŞS, nr. 347, vr. 49a.
6 Şubat 1717	Yazıcı İbrahim bin Abdullah	Hamam-ı Kebir	1.663	573	UŞS, nr. 359, vr. 39a.
18 Ekim 1717	Fatma bint-i Abdullah bin Abdurrahman	Mehmed Paşa Mahallesi	7.531	1.200	UŞS, nr. 361, vr. 58a.
18 Aralık 1717	Köllük neferatından İsmail	(Belirsiz-maktulen)	605	280	UŞS, nr. 361, vr. 58a.
23 Haziran 1756	Mehmed bin Abdullah	Balaban İskeleyi yakınlarındaki Sofuoğlu Kârhânesi	12.090	645	UŞS, nr. 442, vr. 4a.
30 Haziran 1756	İbrahim bin Abdullah	Balaban İskeleyinde Debbağ Mustafa hizmetinde	2.980	703	UŞS, nr. 442, vr. 3b.
20 Temmuz 1756	Ömer bin Abdullah	El-hâc Halil Ağa Hanı	1.660	330	UŞS, nr. 442, vr. 17a.
28 Temmuz 1756	Mustafa bin Abdullah	Çavuşbaşı Hanı	2.835	480	UŞS, nr. 442, vr. 17a.

⁴¹ Nevzat Erkan, "Osmanlı İstanbul'unda Cenaze ve Defin İşlemleri", s. 58. Erkan'ın makalesinde mezar taşlarına dair de veriler yer almakla birlikte hususî bir vasiyeti yoksa kimsesizlere genellikle mezar taşı yaptırılmadığından değerlendirmeye dahil edilmemiştir.

30 Temmuz 1756	Mehter Mehmed Çelebi ibn-i Abdullah	Nerdubanlı Karyesi	3.495 Akçe	1.140	UŞS, nr. 442, vr. 23a.
12 Ağustos 1756	Kayıkçı Mustafa Beşe ibn-i El-hâc Mustafa bin Abdullah	Büyük İskele kurbunda bekâr odası	2.885	1.020	UŞS, nr. 442, vr. 24b.
25 Ağustos 1756	Abdullah bin Abdurrahman	Çavuşbaşı Hanı	2.344	600	UŞS, nr. 442, vr. 29b.
16 Eylül 1756	Emine bint-i Abdullah	Solak Sinan Mahallesi	21.894	2.400 (Vasiyet)	UŞS, nr. 442, vr. 38b.
27 Eylül 1756	Eskici Halil bin Abdullah bin Abdülmennan	Atık Valide Vakfı hududunda Hüseyn Ağa Menzili'nde	19.868	3.000 (Vasiyet gereği ıskat-ı salat dahil)	UŞS, nr. 442, vr. 41a.
18 Mayıs 1778	Lazari Zimmi	Kadı Karyesi	3.120	484	UŞS, nr. 501, vr. 16a.
4 Temmuz 1778	Papa Makaryos veled-i Nikola	Kadı Karyesi Rum Kilisesi	26.606	1.320 kçe	UŞS, nr. 502, vr. 10b.
21 Temmuz 1778	Yanyalı Yani veled-i Tanaş	Kasım Ağa Çeşmesi yanında İsmail Efendi'nin simitçi dükkanı	10.512	1.800	UŞS, nr. 502, vr. 17b.

Örnek olarak seçilen 19 mal sahibi kimsesizin, genellikle han, hamam, çeşitli işletmeler ve bekâr odası gibi yerlerde ikâmet ettikleri görülmektedir. Birbirine yakın tarihli en az iki kimsesizin kaydına yer vermek üzere yüzyılın farklı dönemlerinden seçilen bu örnekler, genellikle garibliğin sınırında hayatlara işaret etmektedir⁴². Zira örnekler arasındaki en yüksek tereke 27.550 akçedir ki bu XVIII. yüzyıl için ciddi bir miras değeridir. Özellikle 10.000 akçenin altındaki muhalefat sahipleri garibliğe fazlasıyla yakındır. Örneğin Balaban İskeleyi'nde Debbâğ Mustafa'nın hizmetinde

⁴² Örnekler kimsesiz definlerinde standart bir masraf olup olmadığını görmek adına seçilmiştir. Yalnızca Üsküdar sicilleri kullanılmıştır ki düşük miktar terekelerin bu tercihle doğrudan ilişkisi vardır. İstanbul ve Bilad-ı Selase'de terekelerin kim tarafından hangi sicillere kaydedildiği hakkında bk. Fatih Bozkurt, *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddî Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2011, s. 110.

iken vefat eden İbrahim bin Abdullah'ın 2.980 akçelik malları; birkaç parça kıyafet, minder, yastık, hasır ve kebeden müteşekkildi. Üzerinden de yalnızca 180 akçe nakit çıkmıştı. Kolluk neferatından maktulen vefat eden İsmail'in 605 akçelik terekisiyle ancak defnine yetecek kadar malı olduğu görülmektedir. Zira çeşitli mahkeme giderleri ve defin harcamalarından sonra beytül mâle kalan yalnızca 56 akçeydi. Üstelik aşağıda da görüleceği üzere miras sahibi kimsesizlerin ikâmet/vefat yerleri ile gariblerin ikâmet/vefat yerleri çoğu zaman müşterektir. Bu noktada defin merkezli düzenlenen belgelerin *garib* olarak kendi defnine yetecek malı olmayanlara işaret ettiğini, fakat örneklerden de anlaşılacağı üzere hakikatte garibliğin kapsamının çok daha geniş olduğunu ifade etmek gerekir.

Mal sahibi kimsesizlerin definlerinde kişi başına yapılan masraflarda bir standart olmadığı görülmektedir. Bu manada hususî bir vasiyet yoksa, kimsesizlerin geride bıraktıkları mallarının miktarı ile defin masrafı arasında çoğu zaman paralellik olmadığı dikkat çekmektedir. Hakkında veri tespit edilen defin kalemleri ile toplamda yapılan masraflar mukayese edildiğinde yeterli bilgi elde edilemeyen kefen, yıkama/kefenleme ücreti ile mezar yeri masraflarının daha yüksek olduğu söylenebilir. Vasiyetin defin masraflarında önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Zira Emine bint-i Abdullah'ın techiz-tekfin ve levazım-ı kabrine vasiyeti gereği 2.400 akçe sarf edilmiştir. Keza Eskici Halil bin Abdullah bin Abdülmennan'ın techiz-tekfin ve ıskat-ı salatına vasiyeti gereği 3.000 akçe harcanmıştır⁴³. Diğer kimsesiz definlerine nazaran yüksek olan bu tutarlar, kimsesizlerin defin masraflarında vasiyetin ortaya çıkardığı farka işaret etmektedir. Gerek defin kalemlerindeki fiyat artışları gerek standart olan garib definlerindeki harcama değişimi, yüzyılın başından sonuna defin masraflarının ciddi oranda arttığını göstermektedir.

Üsküdar'da Gariblerin Defni

Üsküdar'da cenaze masraflarına yetecek malı olmayan garib/fakir kimsesizlerin defni de beytül mâl gelirlerini tasarruf edenlerin sorumluluğundaydı. Ancak kendi malıyla defnedilenlerin aksine gerek mukataa gerek vakıf kayıtlarında yalnızca Müslüman gariblerin defni için tahsisat ayrılmıştı. Bu durumda gayrimüslimlerin cemaatlerine mensup

⁴³ Bu örnekte ıskat-ı salatın miktarı belli değildir.

gariblerin defnini kendi içlerinde hallettiklerini varsaymak durumundayız. Müslüman gariblerin ölümünde ise vefat ettiği bölgeden sorumlu beytül-mâl mutasarrıfı kimse öncelikle ona haber verilmekteydi. Bursa, Belgrad ve Edirne örneklerinde gariblerin defnini temin için kadı veya naiblerin beytül-mâl eminlerine hususî mürâseleler gönderdiği görülmektedir⁴⁴. Bu bakımdan Üsküdar'da da öncelikle kadı veya naibin haberdar edilmesi söz konusu olmalıdır. Garibler daha çok han, bekâr odası, tabhane, hamam külhanı, cami gibi yerlerde vefat ettiğinden muhtemelen haberi buradaki görevliler veya arkadaşları vermekteydi.

Mukataa mutasarrıflarının garibler için yaptıkları masrafları hesaplarına mahsup ettirmeleri için kadı onaylı defterler sunmaları gerekiyordu. Söz konusu defterler farklı formlarda tutulabiliyordu. Zaman zaman garibler yalnızca sayılarla ifade edilirken, bazen vefat yerleri ve isimleri de kaydediliyordu. Garib isimlerine yer veren en önemli defter örneği, Eylül 1749-Eylül 1750 yılına aittir. Söz konusu defterde bir yılda mukataa sınırlarında vefat eden 18 garibden 12'sinin ismi kaydedilmiştir ve bunların 5'i kadındır.

Tablo 3: Üsküdar Zeameti ve Tevabii Mukataası Sınırlarında Defnedilen Garibler (14 Eylül 1749-2 Eylül 1750)⁴⁵		
Adı	Vefat Yeri	Defin Masrafı (Akçe)
Ama Ali	Iskele yakınlarındaki kahvehanede	360
Süleyman	Davud Paşa Camii	360
Mehmed	At Pazarı'nda Canbaz Ahır	360
İsmi kaydedilmeyen garib	Vakıf Han	360
Zeynep Hatun	Hasan Ağa Mahallesi	450
Gülbahar Hatun	Bulgurlu Mahallesi	480

⁴⁴ Bursa için bk. BOA, Ali Emiri Tasnifi Sultan IV. Mehmed Evrakı (AE.SMMD.IV), nr. 78/9263 (13 Şevval 1095/23 Eylül 1684); Belgrad için bk. D.BŞM, nr. 596/132 (7 Ramazan 1109/19 Mart 1698); Edirne için bk. D.BŞM, nr. 1714/57 (2 Safer 1124/11 Mart 1712). Bu mürâseleler aynı zamanda mukataa mutasarrıflarının hesabı görülürken de kullanılmaktaydı. Mürâsele hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ekrem Tak, XVI-XVII. Yüzyıl Üsküdar Şerhiye Sicilleri: Diplomatik Bilimi Bakımından Bir İnceleme, Ankara 2019, s. 277-283.

⁴⁵ BOA, D.BŞM, nr. 3969/80.

Abdullatif	Bülbülderesi'nde Tekke	360
İsmi kaydedilmeyen saka	İskele'de köşk içinde	360
Rabia Hatun	Toygar Mahallesi	470
Salih	Balaban yakınlarında	360
Ayşe Hatun	Gülfem Mahallesi	400
Derviş	Eski Hamam külhanı	360
İsmi kaydedilmeyen garib	Yeni Cami avlusu	360
Berbat (?)	Kayıkhane	360
İsmi kaydedilmeyen garib	Bülbül Deresi	360
Fatma Hatun	Hacı Hesna Mahallesi	400
İsmi kaydedilmeyen garib	Kızlar Ağası Çeşmesi yakınları	360
İsmi kaydedilmeyen garib	Doğancılar'da han	360

XVIII. yüzyıla ait tespit edilen diğer defterlerde garibler isimleri zikredilmeden kaydedilmişlerdir. 1 Kasım 1746-27 Haziran 1748 tarihleri arasında vefat eden 65 garibten Emir Hasan, Meczûb Abdi Şah ile biri kadın diğeri erkek iki dilenci dışındaki 61 garibin garibliği dışında bir adı veya herhangi bir sıfatı belirtilmemiştir⁴⁶. İncelenen yüzyıla ait tespit edilen diğer defterlerde de garibler isimlidir. Atik Valide Sultan Vakfı sınırlarında defnedilen garibler de muhasebe defterlerinde yalnızca sayılarla ifade edilmektedir⁴⁷.

Üsküdar Zeameti ve Tevabii Mukataası sınırları dâhilinde 1 Kasım 1746-21 Ekim 1747 tarihleri arasında vefat eden 34 garibin 16'sı handa, 5'i cami etrafında, 4'ü hamam külhanı veya etrafında, 3'ü bekâr odasında, 2'si iskelede, 1'i sokakta, 1'i fırında, 1'i konakta, 1'i Tabutçular olarak adlandırılan yerde son nefesini vermişti⁴⁸. Keza aynı sınırlarda 21 Ekim 1747-27 Haziran 1748 tarihleri arasında 21 garibden 7'si handa, 4'ü hamamda, 2'si cami avlusunda, 2'si sütçü kârhanesinde, kalan birer kişi de iskelede, işkembeci dükkânında, menzilde, bekâr odasında, bostanda ve

⁴⁶ BOA, C.BLD, nr. 70/3456.

⁴⁷ Şimdilik tespit edilememiş olmakla birlikte vakıf idarecileri de gariblerin isimleri ve vefat yerlerini ihtiva eden ayrı defterler tutmuş olmalıdır.

⁴⁸ BOA, C.BLD, nr. 70/3456.

haffafhâne yanında vefat etmişti⁴⁹. 14 Eylül 1749-2 Eylül 1750 tarihleri arasında hayatını kaybeden 18 garibin 5'i kadındır ve söz konusu kadınların tamamının vefat yeri mahalle olarak gösterilmiştir. Diğer 13 garibin 2'si handa, 2'si camide, diğerleri kahvehane, hamam küllhanı, kayıkhane, tekke, iskeledeki köşk, ahır, Bülbülderesi, iskele yakını ve çeşme yakınında vefat etmiştir. 25 Nisan 1705-3 Nisan 1707 tarihleri arasında Üsküdar Zeameti ve Tevabii Mukataası sınırlarında vefat eden 240 garibin defin masraflarının kaydedildiği iki defterde ise yalnızca Cami-i Kebir, Gülfem Hatun, Davud Paşa ve Mehmed Paşa camilerinin tabhaneleri zikredilmiştir. Ancak bütün gariblerin söz konusu tabhanelerde ölmesi pek mümkün olmadığından bu kayıt biçimi, mevtaların hayattayken hangi tabhaneye bağlı/ilişkili olduklarına işaret ediyor olmalıdır⁵⁰. Defin masrafları Atik Valide Sultan Vakfı tarafından karşılanan gariblerin ise nerede vefat ettiklerine dair muhasebe defterlerinde bir bilgi verilmemiştir. Bu manada en geniş çerçevede, vakfa ait yukarıda kaydedilen sınırlar dahilinde öldükleridir.

Tablo 4: Defin Masrafları Üsküdar Zeameti ve Tevabii Mukataası Gelirlerinden Karşılanan Garibler			
Tarih	Defnedilen Garib Sayısı	Harcama (Akçe)	Kaynak
18 Mart 1684-7 Mart 1685	229	27.480	MAD, nr. 18266.
25 Şubat 1686-14 Şubat 1687	237	28.440	MAD, nr. 18266.
25 Nisan 1705-13 Nisan 1706	95	28.500	D.BŞM, nr. 7669/32.
15 Nisan 1706-3 Nisan 1707	145	43.500	D.BŞM, nr. 7669/33.
1 Kasım 1746-21 Ekim 1747	34	11.315	C.BLD, nr. 70/3456.
21 Ekim 1747-27 Haziran 1748	21	7.560	C.BLD, nr. 70/3456.
14 Eylül 1749-2 Eylül 1750	18	6.880	D.BŞM, nr. 3969/80

⁴⁹ BOA, C.BLD, nr. 70/3456. Edirne'de gariblerin vefat ve ikâmet yerleri arasında mahalle merkezli tarifler sıkça yer almaktadır (Örneğin bk. D.BŞM, nr. 4308/63; nr. 5388/119; nr. 5390/105). Üsküdar'da şimdilik tespit edilen kayıtlarda az rastlanan bu durumun nedenleri başta Edirne olmak üzere diğer şehirlere dair ayrıntılı çalışmaların yapılması ile anlaşılacaktır.

⁵⁰ BOA, D.BŞM, nr. 7669/32; nr. 7669/33.

17 Ağustos 1753-7 Ağustos 1754	39	16.146	D.BŞM, nr. 4142/67.
26 Temmuz 1755-29 Mayıs 1756	31	12.834	UŞS, nr. 442, vr. 1b.
18 Mayıs 1768-6 Mayıs 1769	46	22.080	D.BŞM, nr. 5280/85.
7 Mayıs 1769-25 Nisan 1770	24	11.520	D.BŞM, nr. 5418/116.
27 Nisan 1770-15 Nisan 1771	57	27.360	D.BŞM, nr. 5418/116.
21 Eylül 1789-9 Eylül 1790	43	20.640	C.BLD, nr. 57/2831.

25 Nisan 1705-3 Nisan 1707 tarihleri arasında Üsküdar'da vefat eden 240 garibin her birinin defnine 300 akçe sarf edilmiştir. Bu durumda iki yıl için toplamda 72.000 akçe techiz ve tekfin masrafı yapılmıştır. Ancak devlet bu masraftan yalnızca her yıl için standart olarak ayırdığı 10.060 akçeyi mukataa mutasarrıfının hesabına mahsup etmiştir. Haliyle definler için iki yılda toplam 72.000 akçe sarf eden mutasarrıfın borcundan yalnızca 20.120 akçe düşülmüştür⁵¹. Üstelik yüzyılın diğer örneklerinde de durum değişmemiştir. Standart olarak belirlenen 10.060 akçe dışındaki techiz ve tekfin masraflarını mutasarrıfların hesabına mahsup edilmediği açıktır⁵². Mutasarrıfın kalan kısmı nasıl temin ettiğine dair ise bir işaret yoktur. Çoğu zaman tereke yazımı gerçekleşmemesine rağmen gariblerin de cüzî bir miktar malı olduğu görülmektedir⁵³. Fakat bunun ciddi bir yekûn tutmayacağı ortadadır. Hayırseverlerin ve vakıfların garib definlerine katkı sunduğuna dair kayıtlar bulunmakla birlikte söz konusu yardımların boyutunu tespit etmek güçtür⁵⁴.

⁵¹ Mukataa mutasarrıflarının her zaman bu kadar büyük miktarda zarar etmediğini belirtmek gerekir. Yüzyılın tespit edilen diğer kayıtlarıyla mukayese edildiğinde 25 Nisan 1705-3 Nisan 1707 tarihleri arasındaki ölüm oranı ve buna bağlı olarak yapılan masrafların çok yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Söz konusu olağan dışı artış, bu yıllarda İstanbul'da hüküm süren veba kaynaklı olabilir (Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba 1700-1850*, çev. Serap Yılmaz, İstanbul 2011, s. 183).

⁵² Bursa Beytülmal Mukataası'nda da aynı uygulama söz konusudur. Yıllık olarak tahsis edilen 9.000 akçenin üzerindeki masraflar mahsub edilmemektedir (BOA, C.ML, nr. 523/21373 (17 Muharrem 1192/15 Şubat 1778)).

⁵³ Örneğin 12 Mart 1792-11 Mart 1793 tarihleri arasında Atik Valide Sultan Vakfı hudutlarında vefat eden 27 garibin toplam 1.500 akçe tutarında malı bulunmaktaydı (BOA, EV.HMH.d, nr. 6948, vr. 3a).

⁵⁴ Örneğin Üsküdar'da Silahşör İbrahim Ağa, vakfiyesinde belirttiği masraflardan sonra ortaya çıkacak gelir fazlasının fukaranın techiz ve tekfinine sarf edilmesini şart

Tablo 5: Üsküdar Zeameti ve Tevabii Mukataası Sınırlarında Garib Başına Defin Masrafı		
Tarih	Garib Başına Defin Masrafı (Akçe)	Kaynak
18 Mart 1684-7 Mart 1685	120	MAD, nr. 18266.
25 Nisan 1705-13 Nisan 1706	300	D.BŞM, nr. 7669/32.
17 Ağustos 1753-7 Ağustos 1754	414	D.BŞM, nr. 4142/67.
18 Mayıs 1768-6 Mayıs 1769	480	D.BŞM, nr. 5280/85.
21 Eylül 1789-9 Eylül 1790	480	C.BLD, nr. 57/2831.

Yukarıda işaret edildiği üzere defin masraflarında bir artış gözlemlenmektedir. Söz konusu artışı, Üsküdar Zeameti ve Tevabii Mukaatası sınırlarında defnedilen gariblerin her birine yapılan masraflardaki değişim üzerinden görmek mümkündür. 1684'ten 1768'e kadarki dönemde garib başına yapılan masraf 4 kat artmıştır. Ancak gerek Üsküdar sınırlarında gerek İstanbul ve diğer şehirlerde farklı beytümâl bölgelerinde gariblere yapılan masraflar arasında bir birlik yoktur. 1705'te Üsküdar Zeameti ve Tevabii Mukataası'ndan her bir garib için 300 akçe sarf edilirken, Atik Valide Sultan Vakfı'ndan 360 akçe harcanmaktaydı. 1770'li yıllarda ise vakıf kayıtlarında gariblerde kadın-erkek ayrımı kaydedilmeye başlamıştır. Buna göre bahsedilen senelerde gariblere 360 akçe sarf edilirken garibelere 600 akçe harcanıyordu. Aynı yıllarda İstanbul Beytümâli sınırlarında vefat eden gariblere erkek-kadın ayrımı yapılmaksızın her birine 390 akçe, Edirne'de 300 akçe defin masrafı yapılmaktaydı⁵⁵. Söz konusu yıllarda Tersane Zindanı'nda vefat eden gariblerin defninde ise daha düşük bir tutar sarf edilmekteydi. Mesela Garib Bilal adlı mücrimin

koşmuştu (578 Numaralı (1807/1808-1813 M.) (1222-1228 H.) Üsküdar Şerhiyye Sicili, haz. Firdevs Karasu, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2016, s. 200).

⁵⁵ İstanbul Beytümâli için bk. BOA, Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Kalemî Defter Tasnifi (D.BŞM.d), nr. 4870, s. 4 (Ramazan 1193/Eylül-Ekim 1779). Edirne için bk. Ali Emiri Tasnifi Sultan III. Mustafa Evrakı (AE.SMŞT.III), nr. 179/14054 (9 Zilkade 1187/22 Ocak 1774).

techiz ve tekfini 120 akçeye mâl olmuştu⁵⁶. 1790'da hem Üsküdar Zeameti ve Tevabii Mukataası'ndan hem de Atik Valide Sultan Vakfı'ndan her bir garib için 480 akçe harcanmaktaydı.

Atik Valide Sultan Vakfı hudutlarında defnedilen garipler ve bunlara yapılan harcamaları takip etmek, defter serileri düzenli olduğundan, Üsküdar Zeameti Mukataası'na göre daha elverişlidir. Yine de bazı yıllarda defnedilen garib sayısı zikredilmeyerek yalnızca harcanan miktarın kaydedilmesi, zaman zaman garib definlerine yapılan masrafların başka harcamalarla birlikte verilmesi gibi problemler vardır. Bu gibi meselelere rağmen, düzenli seriler teşkil eden defterler, uzun vadeli ve daha ayrıntılı değerlendirmelere imkân vermektedir. Diğer taraftan defin sayısının arttığı yılların veba salgınları ile örtüşmesi, benzer kaynakların salgın hastalıklar ve doğal afetlere dair araştırmalara önemli veriler sunacağını göstermektedir. Örneğin 1778'de İstanbul'daki büyük veba salgınının izleri, garib definlerinde bariz şekilde görülmektedir⁵⁷. Bu manada yakın tarihli kayıtlarda Atik Valide Sultan Vakfı hudutlarında yıllık defnedilen garib sayısı 40'ı geçmezken vebanın da en şiddetli evresi olan Mart 1778-Mart 1779 yılı muhasebesine göre toplam 80 garib defnedilmiştir.

Tablo 6: Defin Masrafları Atik Valide Sultan Vakfı Gelirlerinden Karşılanan Garibler ⁵⁸			
Yıl	Garib Sayısı	Masraf (Akçe)	Kaynak
12 Mart 1696-11 Mart 1697	-	5.100	EV.HMH.d, nr. 915, vr. 3a.
12 Mart 1697-11 Mart 1698	-	2.700	EV.HMH.d, nr. 962, vr. 3a.
12 Mart 1698-11 Mart 1699	-	8.085	EV.HMH.d, nr. 1016, vr. 3a.
12 Mart 1699-11 Mart 1700	-	2.100	EV.HMH.d, nr. 1060, vr. 3a.

⁵⁶ BOA, D.BŞM, nr. 5276/8 (21 Ramazan 1183/18 Ocak 1770).

⁵⁷ 1778 veba salgını için bk. Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba 1700-1850*, s. 183 ve muhtelif sayfalar.

⁵⁸ XVIII yüzyıla ait verilerin bir araya getirildiği bu listedeki eksik yıllar, o yıla ait muhasebe defterinin tespit edilememiş olması veya garib definlerine dair masrafların kayık ücretleri gibi farklı giderlerle birlikte kaydedilmiş olmasından dolayıdır. Örneğin 1785-1786 yılı muhasebe defterinde gariblerin defin masrafları farklı birimler halinde çeşitli masraflar bir araya getirilerek kaydedilmiştir (BOA, EV.HMH.d, nr. 6521, vr. 4a). Haliyle veriler kullanışsızdır.

Tablo 6: Defin Masrafları Atik Valide Sultan Vakfı Gelirlerinden Karşılanan Garibler⁵⁸			
Yıl	Garib Sayısı	Masraf (Akçe)	Kaynak
12 Mart 1700-11 Mart 1701	-	3.000	EV.HMH.d, nr. 1095, vr. 3a.
12 Mart 1701-11 Mart 1702	9	3240	EV.HMH.d, nr. 1135, vr. 3a.
12 Mart 1702-11 Mart 1703	-	3960	EV.HMH.d, nr. 1185, vr. 2b.
12 Mart 1703-11 Mart 1704	14	5.040	EV.HMH.d, nr. 1231, vr. 2b.
12 Mart 1705-11 Mart 1706	9	3.240	EV.HMH.d, nr. 1356, vr. 3a.
12 Mart 1706-11 Mart 1707	10	3.600	EV.HMH.d, nr. 1407, vr. 3a.
12 Mart 1707-11 Mart 1708	8	2.880	EV.HMH.d, nr. 1463, vr. 3a.
12 Mart 1708-11 Mart 1709	4	1.440	EV.HMH.d, nr. 1528, vr. 2b.
12 Mart 1709-11 Mart 1710	14	5.040	EV.HMH.d, nr. 1585, vr. 3a.
12 Mart 1710-11 Mart 1711	-	1.740	EV.HMH.d, nr. 1657, vr. 3a.
12 Mart 1711-11 Mart 1712	-	450	EV.HMH.d, nr. 1716, vr. 2b.
12 Mart 1712-11 Mart 1713	-	1800	EV.HMH.d, nr. 1805, vr. 3a.
12 Mart 1714-11 Mart 1715	-	2.500	EV.HMH.d, nr. 1944, vr. 2b.
12 Mart 1715-11 Mart 1716	7	2.100	EV.d, nr 38054, vr. 2b.
12 Mart 1716-11 Mart 1717	16	4.800	EV.HMH.d, nr 2104, vr. 3b.
12 Mart 1717-11 Mart 1718	10	3.000	EV.HMH.d, nr. 2134, vr. 8a.
12 Mart 1719-11 Mart 1720	10	3.000	EV.HMH.d, nr. 2380, vr. 4a.
12 Mart 1720-11 Mart 1721	11	3.300	EV.HMH.d, nr. 2473, vr. 2b.
12 Mart 1721-11 Mart 1722	16	4.800	EV.HMH.d, nr. 2575, vr. 3a.
12 Mart 1722-11 Mart 1723	11	3.300	EV.HMH.d, nr. 2648, vr. 3a.
12 Mart 1723-11 Mart 1724	-	1.810	EV.HMH.d, nr. 2732, vr. 2b.
12 Mart 1724-11 Mart 1725	21	6.720	EV.HMH.d, nr. 2779, vr. 3a.
12 Mart 1725-11 Mart 1726	17	5.100	EV.HMH.d, nr. 2867, vr. 6a.
12 Mart 1726-11 Mart 1727	-	6.485	EV.HMH.d, nr. 2944, vr. 2b.

Tablo 6: Defin Masrafları Atik Valide Sultan Vakfı Gelirlerinden Karşılanan Garibler⁵⁸			
Yıl	Garib Sayısı	Masraf (Akçe)	Kaynak
12 Mart 1727-11 Mart 1728	18	6.000	EV.HMH.d, nr. 3011, vr. 2b.
12 Mart 1728-11 Mart 1729	-	7.808	EV.HMH.d, nr. 3089, vr. 2b.
12 Mart 1729-11 Mart 1730	-	2.160	EV.HMH.d, nr. 3192, vr. 2b.
12 Mart 1730-11 Mart 1731	-	1.160	EV.HMH.d, nr. 3238, vr. 2a.
12 Mart 1731-11 Mart 1732	-	2.400	EV.HMH.d, nr. 3318, vr. 2b.
12 Mart 1733-11 Mart 1734	-	1.890	EV.HMH.d, nr. 3505, vr. 2b.
12 Mart 1735-11 Mart 1736	11	3.300	EV.HMH.d, nr. 3673, vr. 2b.
12 Mart 1739-11 Mart 1740	-	3002	EV.HMH.d, nr. 4029, vr. 4a.
12 Mart 1742-11 Mart 1743	-	5000	EV.HMH.d, nr. 4341, vr. 3b.
12 Mart 1757-11 Mart 1758	-	6.500	EV.HMH.d, nr. 5072, vr. 5a.
12 Mart 1758-11 Mart 1759	-	25.664	EV.HMH.d, nr. 5110, vr. 4a.
12 Mart 1759-11 Mart 1760	-	15.922	EV.HMH.d, nr. 5207, vr. 3b.
12 Mart 1761-11 Mart 1762	-	11.190	EV.HMH.d, nr. 5265, vr. 3b.
12 Mart 1762-11 Mart 1763	-	22.156	EV.HMH.d, nr. 5332, vr.4a.
12 Mart 1763-11 Mart 1764	-	9.000	EV.HMH.d, nr. 5382, vr. 4a.
12 Mart 1764-11 Mart 1765	-	9269	EV.HMH.d, nr. 5449, vr. 2a.
12 Mart 1765-11 Mart 1766	-	8.496	EV.HMH.d, nr. 5488, vr. 3a.
12 Mart 1766-11 Mart 1767	-	7.446	EV.HMH.d, nr. 5538, vr. 2a.
12 Mart 1769-11 Mart 1770	38 E+8 K ⁵⁹	18.480	EV.HMH.d, nr. 5682, vr. 3b.
12 Mart 1772-11 Mart 1773	20 E+11 K	13.600	EV.HMH.d, nr. 5837, vr. 4a.
12 Mart 1773-11 Mart 1774	12 E+13 K	12.120	EV.HMH.d, nr. 5865, vr. 3b.
12 Mart 1774-11 Mart 1775	15 E+14 K	13.800	EV.HMH.d, nr. 5909, vr. 3b.

⁵⁹ Bu yıllarda garibler kadın-erkek ayrı şekilde kaydedilmiştir. Aksi belirtilmedikçe her bir kadına 600 akçe, her bir erkeğe 360 akçe defin masrafı yapılmıştır.

Tablo 6: Defin Masrafları Atik Valide Sultan Vakfı Gelirlerinden Karşılanan Garibler⁵⁸

Yıl	Garib Sayısı	Masraf (Akçe)	Kaynak
12 Mart 1775-11 Mart 1776	13 E+ 10 K	10.680	EV.HMH.d, nr. 5983, vr. 3b.
12 Mart 1778-11 Mart 1779	45 E+35 K	37.200	EV.HMH.d, nr. 6121, vr. 5a.
12 Mart 1787-11 Mart 1788	14 E-11 K ⁶⁰	12.480	EV.HMH.d, nr.6628, vr. 5a.
12 Mart 1788-11 Mart 1789	-	1.575	EV.HMH.d, nr.6697, vr. 4a.
12 Mart 1789-11 Mart 1790	9	4.320	EV.HMH.d, nr.6778, vr. 3a.
12 Mart 1790-11 Mart 1791	-	6.600	EV.HMH.d, nr.6825, vr. 2a.
12 Mart 1791-11 Mart 1792	23	9.020 ⁶¹	EV.HMH.d, nr.6897, vr. 4a.
12 Mart 1792-11 Mart 1793	27	11.460 ⁶²	EV.HMH.d, nr.6948, vr. 3a.
12 Mart 1793-11 Mart 1794	25	12.000	EV.HMH.d, nr.7029, vr. 3b.
12 Mart 1794-11 Mart 1795	28	9.800	EV.HMH.d, nr. 7094, vr. 3a.
12 Mart 1795-11 Mart 1796	46	9.000 ⁶³	EV.HMH.d, nr. 7189, vr. 3a.
12 Mart 1796-11 Mart 1797	31	9.600	EV.HMH.d, nr. 7248, vr. 3a.
12 Mart 1797-11 Mart 1798	29	7.400	EV.HMH.d, nr. 7341, vr. 3a.
12 Mart 1798-11 Mart 1799	13	7.800	EV.HMH.d, nr. 7414, vr. 3b.
12 Mart 1799-11 Mart 1800	24	8.740	EV.HMH.d, nr. 7490, vr. 2b.
12 Mart 1800-11 Mart 1801	15	9.000	EV.HMH.d, nr. 7567, vr. 3a.

Atik Valide Sultan Vakfı sınırlarında defnedilen garib sayısı yüz yılın ikinci yarısında artış göstermiştir. Göç ve vakıf hudutlarında gariblerin

⁶⁰ Her bir erkeğe 420 akçe, her bir kadına 600 akçe sarf edilmiştir.

⁶¹ Her bir garib için 480 akçe sarf edildiği kaydedilmiştir. Bu durumda toplam masraf 10.040 akçe olmasına rağmen gariblerin 1.020 akçe tutarındaki terekeleri düşülerek 9.020 akçe kaydedilmiştir.

⁶² Her bir garib için 480 akçe sarf edildiği kaydedilmiştir. Bu durumda toplam masraf 12.960 akçe olmasına rağmen gariblerin 1.500 akçe tutarındaki terekeleri düşülerek 11.460 akçe kaydedilmiştir.

⁶³ 23.640 akçe masraf çıkartılmış, ancak "mektûba muhtâcdır" şerhi düşülerek 14.640 akçesi düşürülmüştür.

barınma imkânlarının artması, söz konusu artışta en önemli etkenler arasındadır. Nitekim 1700-1710 tarihleri arasında vakıf hudutlarında bir yılda defnedilen garib sayısı 15'i geçmezken 1791-1800 yıllarının ortalaması 27'dir.

Üsküdar Zeameti Mukataası'na dair tespit edebildiğimiz defterler düzenli seriler teşkil etmediğinden mukayese yapmak zorlaşmaktadır. Yine de 1684-1685, 1686-1687 yıllarına ait ölüm oranlarının çok yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu durumun sebebi açık değildir. 1705-1707 yıllarına ait verilerindeki yüksek oran ise aynı yıllarda İstanbul'u etkilediği bilinen veba ile ilişkili olabilir⁶⁴.

Yukarıda işaret edildiği üzere bir Müslümanın vefatından sonra yapılması gereken işlemler ve defni için gereken asgarî şartlar bellidir. Bu asgarî şartlara farklı millet ve coğrafyalarda çeşitli kaynaklardan beslenen birçok gelenek eklenerek defnin öncesi ve sonrasıyla bir ölüm kültürü şekillenmiştir. Hiç şüphesiz bu kültürün yaşatılması ve geleneklerin icrası vefat eden kimselerin akrabaları sayesinde mümkündür. Gariblerin ölüm yolculuğunu ve yâdını, asgarî şartların üzerine taşıyacak kimseleri yoktu. Haliyle beytülmâl eminleri vasıtasıyla ve din kardeşleri eliyle yıkanır, kefenlenir ve defnedilirlerdi. Peki mezar taşları olur muydu? Sultan Bayezid-i Veli Evkafı kâtibi iken vefat eden kardeşi İsmail'e bir mezar taşı yaptırmak isteyen Mustafa'nın arzuhalı bu sorunun cevabına dair fikir verecek mahiyettedir. Mustafa, kardeşinin devletçe el koyulan muhallefatından mezar taşı yaptırmak için para istediği söz konusu arzuhalinde; "...mûmâileyh hâcegân-ı dîvân-ı hümmâyûndan müddet-i medîd Devlet-i Aliyye-i Ebediyü'l-karârın hudemât-ı celîlesiyle nice sinîn ü sâl tefahhur itmîş iken medfûn olduğu mahall **gurebâ mezârı misüllü kalmamak ve bâ'is-i rahmet olur bir alâmet vaz' olunmaması...**" diyerek gurebâ mezarını tarif ediyordu⁶⁵. Anlaşılan dünyadan yoksul ve kimsesiz göçen bu gariblerin "rahmete vesile" olacak bir mezar taşı bile yoktu.

⁶⁴ 1705 veba salgını için bk. Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba 1700-1850*, s. 183. Söz konusu yıllarda vakıf hudutlarında vefat eden garib sayısında ciddi bir artış görülmemektedir.

⁶⁵ BOA, C.EV, nr. 395/20045 (4 Şevval 1219/6 Ocak 1804).

S o n u ç

Bu çalışmada, Osmanlı'da kimsesiz definleri Üsküdar örneğinde incelenmiştir. Kimsesizlerin ölümüyle beytümâl mutasarrıflarının hak ve sorumluluğu başladığından öncelikle Üsküdar'ın beytümâl sınırları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ardından kendi cenaze işlemlerini karşılayacak kadar miras bırakan kimsesizlerin defni incelenmiştir. Nihayet garib olarak adlandırılan, kendi defnini karşılayamayacak kadar yoksul kimsesizlerin defninin nasıl icra edildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda hem mukataa hem de vakıflar vasıtasıyla gariblerin defnine hususî bir bütçe ayrıldığı ve özel bir hassasiyet gösterildiği görülmüştür. Bu son görevin gariblere hayattayken yapılan çeşitli yardımları tamamlayıcı bir mahiyeti olduğu açıktır. Kimsesizlerin vefat ettikleri yerler ve buna bağlı olarak şehir hayatındaki konumlarına dair önemli veriler ortaya çıkmıştır. Gerek mal sahibi kimsesizlerin gerekse gariblerin daha çok han, bekâr odası, hamam, külliyelerin farklı kısımları ile çeşitli işletmelerde yaşadıkları/vefat ettikleri görülmüştür. Defin merkezli düzenlenen belgelerin *garib* tarifinin yalnızca kendi defnini karşılayacak kadar malı olmayanlara işaret ettiği, fakat garibliğin kapsamının hakikatte daha geniş olduğu anlaşılmıştır. Defin masraflarının yüzyıl boyunca artış gösterdiği tespit edilmiştir. Gariblerin ölüm oranlarındaki artışla veba salgınlarının örtüşmesi ve buna bağlı veriler, salgın hastalıklara dair araştırmalarda ihmal edilen bir kaynak türüne dikkat çekilmesi bakımından önemlidir. Hiç şüphesiz büyük şehirlere dair benzer araştırmaların yapılması ile oluşacak literatür, daha kapsamlı değerlendirmelere imkân sağlayacaktır. Bu manada şehirlerin konumu, gariblerin şehirlerde dağılımını etkileyen faktörler ve mekânlar ile söz konusu mekânların sayı ve fonksiyonları gibi pek çok değişkenin tespit edilmesi ile daha kapsamlı mukayeseler yapılabilecektir. Keza şehirler arasında beytümâl sınırları ve vefat sayılarının karşılaştırılabilir hale gelmesi; vakıf-mukataa dengesindeki farklar ve bunun nedenlerinin tespiti ile göç, nüfus artışı ve sosyal hayata dair ilginç sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Bu araştırmanın sınırlarını aşan bu gibi değerlendirmeler, ancak benzer çalışmaların sayısının artmasıyla mümkün olacaktır. Haliyle bu çalışma, konuya dair ilk teşebbüsler arasında yer almak bakımından, benzer araştırmalara uyandıracağı ilgi ile daha değerli hale gelecektir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri Tasnifi Sultan III. Ahmed Evrakı (AE.SAMD.III): nr. 210/20353

Ali Emiri Tasnifi Sultan IV. Mehmed Evrakı (AE.SMMD.IV): nr. 78/9263

Ali Emiri Tasnifi Sultan III. Mustafa Evrakı (AE.SMST.III): nr. 179/14054.

Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayun Kalemî Mühimme Defterleri (A.DVNSMHM.d): nr. 102; nr. 129.

Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Kalemî Dosya Tasnifi (D.BŞM): nr. 595/132; nr. 1051/70; nr. 1714/57; nr. 3969/80; nr. 4142/67; nr. 4308/63; nr. 5276; nr. 5280/85; nr. 5388/119; nr. 5390/105; nr. 5418/116; nr. 7666/53; nr. 7669/32; nr. 7669/33.

Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Kalemî Defter Tasnifi (D.BŞM.d): nr. 4870.

Cevdet Tasnifi Belediye Evrakı (C.BLD): nr. 57/2831; 70/3456.

Cevdet Tasnifi Evkaf Evrakı (C.EV): nr. 27/1333; nr. 259/13232; nr. 395/20045.

Cevdet Tasnifi Maliye Evrakı (C.ML): nr. 523/21373.

Evkaf Tasnifi Defterlerleri (EV.d): nr. 38054.

Evkaf Tasnifi Haremeyn Muhasebesi Defterleri (EV.HMH.d): nr. 915; nr. 962; nr. 1016; nr. 1060; nr. 1095; nr. 1135; nr. 1185; nr. 1231; nr. 1356; nr. 1407; nr. 1463; nr. 1528, nr. 1585; nr. 1657; nr. 1716; nr. 1805; nr. 1944; nr. 2104; nr. 2134; nr. 2380; nr. 2473; nr. 2575; nr. 2648; nr. 2732; nr. 2779; nr. 2867; nr. 2944; nr. 3011; nr. 3089; nr. 3192; nr. 3238; nr. 3318; nr. 3505; nr. 3673; nr. 4029; nr. 4341; nr. 5072; nr. 5110; nr. 5207; nr. 5265; nr. 5332; nr. 5382; nr. 5449; nr. 5488; nr. 5538; nr. 5682; nr. 5837; nr. 5865; nr. 5909; nr. 5983; nr. 6121; nr. 6628; nr. 6697; nr. 6778; nr. 6825, nr. 6897; nr. 6948; nr.7029; nr. 7094; nr. 7189; nr. 7248; nr. 7341; nr. 7414; nr. 7490; nr. 7567.

Hatt-ı Hümayun Tasnifi (HAT): nr. 185/8697; nr. 249/14109.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD): nr. 18266.

Kadı Sicilleri

Üsküdar Şer'iyeciler Sicilleri (ÜŞS): nr. 337; nr. 345; nr. 347; nr. 359; nr. 361; nr. 442; nr. 501; nr. 502.

Yayınlanmış Arşiv Kaynakları

- 578 Numaralı (1807/1808-1813 M.) (1222-1228 H.) Üsküdar Şerhiye Sicili, haz. Firdevs Karasu, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2016.
- 92 Numaralı ve 1657-1658 Tarihli Mühimme Defteri (Değerlendirme-Transkripsiyon-Dizin), haz. Murat Yıldız, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2005.
- İstanbul Mahkemesi'ne Ait 201 Numaralı Narh Defteri, haz. Ömer Çakmak, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2012.
- İstanbul Mahkemesi 154 Numaralı Sicil (H.1237-1246/ M. 1822-1831), haz. Abdullah Sivridağ-Mustafa Yılmaz, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2019.
- Kartal Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1128-1133 / M. 1716-1721), haz. Rasim Erol-Sabri Atay, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2019.
- Üsküdar Mahkemesi 396 Numaralı Sicil (H. 1150-1151 / M. 1737-1738), haz. Abdulkadir Aydın-Nedim Pakırdağ, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2019.

Araştırma ve İnceleme Eserler

- BİLGİN, Arif, "Narh Listeleri ve Üsküdar Mal Piyasası", *Üsküdar Sempozyumu IV Bildiriler*, II, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2007, s. 155-191.
- BİLGİN, Arif-Fatih Bozkurt, "Bir Malî Gelir Kaynağı Olarak Vârissiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytümâl Mukataaları", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (2010), s. 1-31.
- BOSTAN, Mehmet Hanefi, "XVI.-XIX. Yüzyıllarda Merdivenköy'de Sosyal ve İktisadî Hayat", *V. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu Bildirileri*, I, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2008, s. 181-216.
- BOZKURT, Fatih, *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddî Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2011.
- ÇETİN, Engin, "1812-1814 Veba Salgının Üsküdar'a Tesirleri", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu X Bildiriler*, I, İstanbul 2019, s. 191-215.

- EFE, Ahmet, "İslam Miras Hukukunda Kadın-Erkek Hisselerinin Farklı Oluşu Üzerine Bir Değerlendirme", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 18 (2011), s. 157-168.
- ERDOĞAN, Meryem Kaçan-Meral Bayrak Ferlibaş, "Akçakoca Ailesinden Hayırsever Bir Devlet Adamı: Fazlullah/Efdal Paşa ve Gebze'deki Hayratı", *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, I, ed. Haluk Selvi- M. Bilal Çelik, Kocaeli 2015, s. 189-219.
- ERKAN, Nevzat, "Osmanlı İstanbul'unda Cenaze ve Defin İşlemleri H.1117/M.1705 Tarihli Sicil Kaydına Göre", *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, 4 (Sonbahar 2019), s. 54-64.
- GÖÇER, Kenan, "Gureba Hastanesi'nde Ölüm ve Ölüme İlişkin Masraflar", *Akademik İncelemeler Dergisi*, XI/2 (Ekim 2016), s. 69-96.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983.
- METE, Zekai, "Üsküdar Tarihinden Bir Kesit: Bulgurlu Köyünün Aziz Mahmud Hüdayi'ye Temliki", *Üsküdar Sempozyumu I Bildirileri*, I, ed. Zekeriya Kurşun vd., İstanbul 2004, s. 68-78.
- ÖZCAN, Tahsin, "Bostancıbaşı Abdullah Ağa ve Vakıfları", *IX. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu Bildirileri*, II, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2017, s. 117-132.
- PANZAC, Daniel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba 1700-1850*, çev. Serap Yılmaz, İstanbul 2011.
- TAK, Ekrem, *XVI-XVII. Yüzyıl Üsküdar Şeriyeye Sicilleri: Diplomatik Bilimi Bakımından Bir İnceleme*, Ankara 2019.
- YURDAKUL, İlhami, "Gebze Nahiyesi'ne Bağlı Vakıf Karyeler", *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II Bildirileri*, ed. Haluk Selvi- M. Bilal Çelik-Ali Yeşildal, Kocaeli 2016, s. 1225-1254.

E K L E R

EK-1: 25 Nisan 1705-13 Nisan 1706 Tarihleri Arasında Defin Masrafları Üsküdar Zeameti ve Tevabii Mukataası Gelirlerinden Karşılanan Garibler (BOA, Bâb-ı Defterî-Başmuhasebe Kalemî Dosya Tasnifi (D.BŞM), nr. 7669-32)

Kaleminden hesâb oluna.

Defter oldur ki bin yüz on yedi senesinde Üsküdar'da fukarâya sarf olunan kefen beyân olunur. Sene 1117.

Mahalli

Ber-mûceb-i defter-i hazîne

An-mâl-ı Mukâta'a-i Ze'âmet-i Üsküdar ve Tevâbi'hâ gurre-i R sene 1117 der-uhde-i El-hâc Muslı Ağa

187.248 Akça

Be-cihet-i techûz ve tekfîn berây-ı fukarâ-i Müslimîn ber-mûceb-i mu'tâd-ı kadîm beher sene mahsûb şude.

20.120-10.060 ref' şude: 10.060, [sene] 1108.

Be-cihet-i asesân berây-ı tomruk-ı Üsküdar ber-mûceb-i mu'tâd-ı kadîm

5.000

Vech-i meşrûh üzere mukâta'a-i mezbûra emîn olanların deynlerine mahsûb olmak üzere defterde mastûr olup bin yüz on yedi senesine mahsûb olunmak bâbında fermân sa'âdetlü sultânım hazretlerindedir. Fî 13 S sene 1119.

Mâh-ı Muharrem	
An-tâbhâne-i Câmi'-i Kebîr an-garîbân	Kefen 2
An-tâbhâne-i Câmi'-i Davud Paşa an-garîbân	Kefen 4
An-tâbhâne-i Câmi'-i Gülfam an-garîbân	Kefen 1
An-tâbhâne-i Câmi'-i Mehmed Paşa an-garîbân	Kefen 2
Cem'an 9, beher nefere üçer yüz akça virilmiştir	
Mâh-ı Saferü'l-hayr	
An-tâbhâne-i Câmi'-i Kebîr an-garîbân	Kefen 2
An-tâbhâne-i Câmi'-i Davud Paşa an-garîbân	Kefen 2
An-tâbhâne-i Câmi'-i Gülfam an-garîbân	Kefen 3
An-tâbhâne-i Câmi'-i Mehmed Paşa an-garîbân	Kefen 4
Cem'an 11, beher nefere üçer yüz akça virilmiştir.	

Mâh-ı Rebî' u'l-evvel	
An-tâbhâne-i Câmî'-i Kebîr an-garîbân	Kefen 1
An-tâbhâne-i Câmî'-i Davud Paşa an-garîbân	Kefen 3
An-tâbhâne-i Câmî'-i Gülfam an-garîbân	Kefen 3
An-tâbhâne-i Câmî'-i Mehmed Paşa an-garîbân	Hâlî
Cem'an 7, beher nefere üçer yüz akça virilmiştir.	
Mâh-ı Rebî' u'l-ahir	
An-tâbhâne-i Câmî'-i Kebîr an-garîbân	Kefen 2
An-tâbhâne-i Câmî'-i Davud Paşa an-garîbân	Kefen 3
An-tâbhâne-i Câmî'-i Gülfam an-garîbân	Hâlî
An-tâbhâne-i Câmî'-i Mehmed Paşa an-garîbân	Kefen 4
Cem'an 9, beher nefere üçer yüz akça virilmiştir.	
Mâh-ı Cemâziye'l-evvel	
An-tâbhâne-i Câmî'-i Kebîr an-garîbân	Kefen 2
An-tâbhâne-i Câmî'-i Davud Paşa an-garîbân	Kefen 3
An-tâbhâne-i Câmî'-i Gülfam an-garîbân	Kefen 4
An-tâbhâne-i Câmî'-i Mehmed Paşa an-garîbân	Kefen 3
Cem'an 12, beher nefere üçer yüz akça virilmiştir.	
Mâh-ı Cemâziye'l-ahir	
An-tâbhâne-i Câmî'-i Kebîr an-garîbân	Kefen 1
An-tâbhâne-i Câmî'-i Davud Paşa an-garîbân	Kefen 1
An-tâbhâne-i Câmî'-i Gülfam an-garîbân	Kefen 1
An-tâbhâne-i Câmî'-i Mehmed Paşa an-garîbân	Kefen 3
Cem'an 6, beher nefere üçer yüz akça virilmiştir.	
Mâh-ı Recebü'l-ferd	
An-tâbhâne-i Câmî'-i Kebîr an-garîbân	Kefen 2
An-tâbhâne-i Câmî'-i Davud Paşa an-garîbân	Kefen 3
An-tâbhâne-i Câmî'-i Gülfam an-garîbân	Hâlî
An-tâbhâne-i Câmî'-i Mehmed Paşa an-garîbân	Kefen 5
Cem'an 10, beher nefere üçer yüz akça virilmiştir.	
Mâh-ı Şa'bânü'l-mu'aazzam	
An-tâbhâne-i Câmî'-i Kebîr an-garîbân	Kefen 1
An-tâbhâne-i Câmî'-i Davud Paşa an-garîbân	Kefen 3
An-tâbhâne-i Câmî'-i Gülfam an-garîbân	Kefen 3
An-tâbhâne-i Câmî'-i Mehmed Paşa an-garîbân	Kefen 2
Cem'an 9, beher nefere üçer yüz akça virilmiştir.	
Mâh-ı Ramazânü'l-mübârek	
An-tâbhâne-i Câmî'-i Kebîr an-garîbân	Kefen 2
An-tâbhâne-i Câmî'-i Davud Paşa an-garîbân	Kefen 1
An-tâbhâne-i Câmî'-i Gülfam an-garîbân	Kefen 3
An-tâbhâne-i Câmî'-i Mehmed Paşa an-garîbân	Kefen 2
Cem'an 8, beher nefere üçer yüz akça virilmiştir.	
Mâh-ı Şevvâlü'l-mükerrerem	
An-tâbhâne-i Câmî'-i Kebîr an-garîbân	Kefen 1
An-tâbhâne-i Câmî'-i Davud Paşa an-garîbân	Kefen 1

An-tâbhâne-i Câmi'-i Gülfam an-garîbân	Kefen 1
An-tâbhâne-i Câmi'-i Mehmed Paşa an-garîbân	Hâlî
Cem'an 3, beher nefere üçer yüz akça virilmiştir.	
Mâh-ı Zilka'adetü'ş-şerife	
An-tâbhâne-i Câmi'-i Kebîr an-garîbân	Kefen 1
An-tâbhâne-i Câmi'-i Davud Paşa an-garîbân	Kefen 2
An-tâbhâne-i Câmi'-i Gülfam an-garîbân	Kefen 1
An-tâbhâne-i Câmi'-i Mehmed Paşa an-garîbân	Kefen 2
Cem'an 6, beher nefere üçer yüz akça virilmiştir.	
Mâh-ı Zilhicetü'ş-şerife	
An-tâbhâne-i Câmi'-i Kebîr an-garîbân	Kefen 1
An-tâbhâne-i Câmi'-i Davud Paşa an-garîbân	Kefen 1
An-tâbhâne-i Câmi'-i Gülfam an-garîbân	Kefen 2
An-tâbhâne-i Câmi'-i Mehmed Paşa an-garîbân	Kefen 1
Cem'an 5, beher nefere üçer yüz akça virilmiştir.	
Cem'an yekûn 95	
An-kirâ-i kolluk	2400
Üç re's asesân ücretleri	4320

Abdullah Efendi

Sûret-i ihrâcât ve mu'tâd-ı kadîm an-mâl-ı Mukâta'a-i Ze'âmet-i Üsküdar vâcib sene 1117.

Techîz ve tekfîn: 10.060

Asesân-ı kolluk: 5.000

Ber-mûceb-i defter-i müfredât-ı Abdullah Efendi berây-ı techîz ve tekfîn-i fukarâ vâcib sene 1117.

Neferen: 95x fî akça 300: 28.500

Kirâ-yı kolluk: 2.400

Asesân: 4.320

Bin yüz on yedi senesine mahsûb olmak üzere işbu defter hesâb olundukda doksan beş nefer beher nefere üçer yüz akçadan yirmi sekiz bin beş yüz akça techîz ve tekfîn ve iki bin dört yüz akça kirây-e-i kolluk ve dört bin üç yüz yirmi akça asesân ile otuz beş bin iki yüz yirmi akça eylemiştir. Ol bâbda fermân devletlü sultânım hazretlerininindir. Fî 16 S sene 1119.

Arz-ı bende-i bî-mikdâr oldur ki;

Ze'âmet-i Üsküdar ve Beytü'l-mâl Mukâta'ası mâlından techîz ve tekfîn için on bin altmış akça ve asesân-ı tomruk için beş bin akça ümenânın deynlerine mahsûb olunugelüp hâlâ bin yüz on yedi senesinde

işbu defter olunduğu üzere doksan beş nefer müteveffânın beher neferine üçer yüz akçadan yirmi sekiz bin beş yüz akça techîz ve tekfîn ve iki bin dört yüz akça kirâye-i kolluk ve dört bin üç yüz yirmi akça asesân ile otuz beş bin iki yüz yirmi iki akça eylediği hesâb olunmuşdur. Derkenârı mücebince sene-i sâbık üzere on bin altmış akça hesâbına îrâd ve masraf kayd olunmak için tezkiresi virilmek bâbında fermân devletlü sultânım hazretlerindir.

Tezkire dâde fi 22 S sene [1]119.

EK-2: 1 Kasım 1746-21 Ekim 1747 Tarihleri Arasında Defin Masrafları Üsküdar Zeameti ve Tevabii Mukataası Gelirlerinden Karşılana Garibler (BOA, Cevdet Tasnifi Belediye Evrakı (C.BLD), nr. 70-3456)

Defter oldur ki; medîne-i Üsküdar'da bin yüz elli dokuz senesi Şevvâl-i Şerîf'inin on altıncı gününden bin yüz altmış senesi Şevvâl'inin on altıncı gününe gelince on iki ayda medîne-i mezbûrede hanlarda ve hamâm külhânlarında ve cevâmî' etrâfında ve tavnâne ve vakf handa bilâ-muhallefât vefât iden garîb cenâzelerinin techîz ve tekfîn bahâları şer'an beytü'l-mâlden iktizâ itmeğin hâlâ medîne-i mezbûrede subaşı ve emîn-i beytü'l-mâl olan Mustafa Ağa ibn-i el-Hâc Mehmed'in târîh-i mezbûrda ma'rifet-i şer'le techîz ve tekfîn ve mekâbirlerine defne harc ve sarf eylediği meblağ ile fevt olan gurebâlardır ki ale'l-infirâd ber-vech-i âtî zikr olunur. Fi'l-yevmi'l hâmis aşer min-Muharremi'l-harâm sene ihdâ ve sittîn ve mi'ete ve elf.

Büyük Hamam külhânında fevt olan garîbin techîz ve tekfîn ve levâzım-ı kabri 315 Akça Fî 27 Şevvâl	Yine târîh-i mezbûrda Vakıf Han'da fevt olan garîb techîz ve tekfîn 330 Akça	Yine târîh-i mezbûrda (...) Hamamı kurbunda fevt [olan] dilenci masrûfı 300 Akça
Târîh-i mezbûrda tahta odalarda fevt [olan] dilenci masrûfı 315 Akça	Küçük Hamam külhânında fevt olan garîb masrûfı 340 Akça	Kadı Hanı'nda fevt olan garîb masrûfı 300 Akça
Vakıf Han'da fevt olan garîb masrûfı 300 Akça	Yine Kadı Hanı'nda fevt olan garîb masrûfı 315 Akça	Yine Vakıf Han'da fevt olan garîb masrûfı 320 Akça
Balaban İskelesi'nde fevt olan garîb masrûfı	(...) Han'da fevt olan garîb masrûfı	İskele Cami'i kurbunda fevt olan garîb masrûfı

345 Akça	315 Akça	330 Akça
Yine Vakıf Han' da fevt olan garîb masrûfı 330 Akça	Yine İskele Cami' i kurbunda fevt olan garîb masrûfı 315 Akça	Büyük İskele' de sokakda fevt olan garîb masrafı 345 Akça
Carbaz Kethüdâsı Hanı' nda fevt olan garîb masrûfı 345 Akça	Karbaş Hanı' nda fevt olan garîb masrûfı 300 Akça	Papasoğlu Hanı' nda fevt olan garîb masrûfı 315 Akça
Balaban' da bekâr odasında fevt olan garîb masrûfı 300 Akça	Yeni Cami' 'de çınar altında fevt olan garîb masrûfı 345 Akça	Vakıf Han' da fevt olan garîb 345 Akça
Değirmen Hanı' nda fevt olan garîb masrûfı 315 Akça	İskele Câmî' i kurbunda fevt olan garîb masrûfı 315 Akça	Tabutcular içinde fevt olan garîb masrûfı 345 Akça
Selamiye' de furunda fevt olan garîb masrûfı 345 Akça	Kefce Mahallesi' nde odalarda fevt olan garîb masrûfı 300 Akça	Ağa Hamamı sükunda fevt olan garîbin masrûfı 345 Akça
Kur[u]balık Hanı' nda def' aten fevt olan garîb aded 2 masrûfı 630 Akça	Yine İskele Câmî' 'inde sofada fevt olan garîb masrûfı 345 Akça	Balaban İskelesi' nde fevt olan garîb masrûfı 345 Akça
Deve Hanı' nda fevt olan garîb masrûfı 330 Akça	Yine Vakıf Han' da fevt olan garîb masrûfı 330 Akça	Yine Vakıf Han' da fevt olan garîb Emir Hasan 300 Akça
Müjdecibaşı Konağı' nda fevt olan garîb masrûfı 300 Akça		
Cem' an yekûn 11.315 Yalnız on bir bin üç yüz on beş akçadır.		

Hurrîre be-inhâi' l-emîni' l-merkûm ve bi-kavlihi

Evliyâzâde Ahmed el-mevlâ hilâfeti be-medîneti Üsküdar el-mahrûse nemekahü' l-fakîr ileyi azze şânühu gufire leh.

EK-3: 21 Ekim 1747-27 Haziran 1748 Tarihleri Arasında Defin Masrafları Üsküdar Zeameti ve Tevabii Mukataası Gelirlerinden Karşılanan Garibler (BOA, Cevdet Tasnifi Belediye Evrakı (C.BLD), nr. 70-3456)

Bin yüz altmış senesi Şevvâl'inin on altıncı gününden altmış bir senesi Recebül'ferdi guresine gelince sekiz buçuk ayda medîne-i mezbûrede hanlarda ve bekâr odalarında ve cevâmi' ve tavhâne etrâfında ve vakf hanlarda bilâ-muhallefât vefât iden gurebâ cenâzelerinin techîz ve tekfîn ve levâzım-ı kabri şer'an beytü'l-mâlden iktizâ itmeğin hâlâ medîne-i mezbûrede subaşı ve emîn-i beytü'l-mâl olan Mustafa Ağa ibn-i el-Hâc Mehmed'in zikr olunan sekiz buçuk ayda ma'rifet-i şer'le zikri âti merkûmûnun techîz ve tekfîn ve mekâbirlerine defne bâ-fermân-ı âli iktizâ iden cebelilerine harc ve sarf eylediği meblağ ile fevt olan gurebâlar ve iktizâ iden cebelilerdir ki ale'l-infirâd tafsîlen zikr olunur. Hurrîre fi'l-yevmi'l-evvel min-Recebî'l-ferd li-sene ihdâ ve sittîn ve mi'ete ve elf.

İskele'de Vakıf Han'da def'aten bir günde vefât [iden] gurebâ aded 2 techîz ve tekfîn ve lâzım-ı kabri 720 Akça	Medîne-i mezbûrede Câmî-i Cedîd havlusunda vefât iden gurebâ aded 1 techîz ve tekfîn 360 Akça	İskele kurbunda vefât iden Meczûb Abdî Şah techîz ve tekfîn 360 Akça
Def'a Vakıf Han'da vefât iden garîb 1 techîz ve tekfîn 360 Akça	İskele kurbunda işkenbeci dükkânında vefât [iden] garîb techîz ve tekfîn 360 Akça	Medîne-i mezbûrede Şarlıoğlu Osman'ın südcü kârhânesinde vefât iden garîbin techîz ve tekfî ve levâzım-ı kabri 360 Akça
Medîne-i mezbûrede Çakıroğlu menziline vefât iden sâ'ile avret techîz ve tekfîn ve levâzım-ı kabri 360 Akça	Istavroz karyesinde bekâr odasında vefât iden garîbin techîz ve tekfîn ve levâzım-ı kabri 360 Akça	Büyük Hamam furununda vefât iden garîbin techîz ve tekfîn ve levâzım-ı kabri 360 Akça
Ağa Hamamı'nda Kel Muslu'nun menziline vefât iden garîb aded 2 techîz ve tekfîn ve levâzım-ı kabri 720 Akça	Def'a Vakıf Han'da vefât iden garîbin techîz ve tekfîn ve levâzım-ı kabri 360 Akça	Balaban'da südcü kârhânesinde vefât iden garîb 1 techîz ve tekfîn ve levâzım-ı kabri 360 Akça
Küçük Hamam külhânında vefât iden garîb 1 techîz ve tekfîn ve levâzım-ı kabri 360 Akça	Kassâm Bostanı'nda vefât iden garîb 1 techîz ve tekfîn ve levâzım-ı kabri 360 Akça	Şeyh Cami'i'nde vefât iden garîb 1 techîz ve tekfîn 360 Akça

Vakıf Han'da vefât iden garîb 1 techîz ve tekfîn ve levâzım-ı kabri 360 Akça	Def'a yine Vakıf Han'da vefât iden garîb 1 techîz ve tekfîn ve levâzım-ı kabri 360 Akça	Atbazarı hâricinde Kadı Hanı'nda vefât iden garîbin techîz ve tekfîn ve levâzım-ı kabri 360 Akça
Haffâfhâne kurbunda vefât iden garîb 1 techîz ve tekfîn ve levâzım-ı kabri 360 Akça	Ve bâ fermân-ı âlî Kartal cânibine irsâl olunan otuz bir aded cebeliler ücreti 3720 Akça	
Cem'an el-masrâf-ı cenâze ve cebeliler 11.280 Yalnız on bir bin iki yüz seksen akça		

Hurrire be-ma'rifeti'l-emîni'l-merkûm

es-Seyyid Mustafa el-mevlâ be-hilâfe be-medîne-i Üsküdar el-mahrûse nemekahü'l-fakir ileyhi azze şânuhu gufire leh.

EK-4: 14 Eylül 1749-2 Eylül 1750 Tarihleri Arasında Defin Masrafları Üsküdar Zeameti ve Tevabii Mukataası Gelirlerinden Karşılanan Garibler (BOA, *Bâb-ı Defterî-Başmuhasebe Kalemi Dosya Tasnifi (D.BŞM)*, nr. 3969-80)

Telhîs mücebince mahsûb olunmak buyruldu. Fî 8 S sene 1164.

Arz-ı bendeleridir ki;

Üsküdar'da fevt olan fukarâ-i Müslimînin techîz ve tekfîni akçası olmak üzere İstanbul Gümrüğü mülhakâtından olan Üsküdar Ze'âmeti ve İhtisâb ve Beytül mâl Mukâta'ası mâlına beher sene on bin altmış sağ akça mahsûb olunu geldiği mukayyed olmağla bin yüz altmış iki senesi için dahi Üsküdar nâ'ibi efendinin virdiği işbu memhûr defteridir. Ma'lûm-ı devletleri buyuruldukda meblağ-ı mezkûr ber-vech-i muharrer sâbık mücebince İstanbul Gümrüğü Emîni es-Seyyid İshak Ağa kullarının yüz altmış iki senesi hesâbına mahsûb olunmak bâbında fermân devletlü, sa'âdetlü sultânım hazretlerindir.

Defter oldur ki; medîne-i Üsküdar'da subaşı ve emîn-i beytül mâl olan es-Seyyid İbrahim Ağa ibn-i Abdülbaki nâm kimesne bin yüz altmış iki senesi Şevvâlü'l-mükerrem guresinden sene-i mezbûr Ramazânü'l-mübârek gâyetine gelince on iki ayda emîn-i mezbûrun bâ-fermân-ı âlî

Kartal kazâsına irsâl için virdiği cebeli ücretleri ile medîne-i mezbûrede bilâ-vâris fevt olup ma‘rifet-i şer‘le defn eylediği gurebâ defteridir ki ber-vech-i âtî zıkr olunur. Fi'l-yevmi'l-aşer min Şevvâli'l-mükerrerrem sene selase ve sittîn ve mi‘ete ve elf.

Iskele kurbunda kahvehânde vefât iden Â‘mâ Ali’nin masârıf-ı defni 360 Akça	Davud Paşa Câmî‘-i Şerîfi’nde vefât iden Süleyman’ın masârıf-ı defni 360 Akça	At Bâzârı’nda Canbaz Ahır’ında vefât iden Mehmed’in masârıf-ı defni 360 Akça
Yine medîne-i mezbûrede Vakf Hân’da vefât iden garîbin masârıf-ı defni 360 Akça	Hasan Ağa Mahallesi’nde vefât iden Zeyneb nâm hatunun masârıf-ı defni 450 Akça	Bulgurlu Mahallesi’nde vefât iden Gülbahar Hatun’un masârıf-ı defni 480 Akça
Bülbül Deresi’nde Tekye’de vefât iden Abdullatif nâm kimesnenin masârıf-ı defni 360 Akça	Medîne-i mezbûre iskelesinde Köşk içinde fevt sakanın masârıf-ı defni 360 Akça	Toygar Mahallesi’nde fevt Rabia’nın masârıf-ı defni 470 Akça
Balaban kurbunda fevt Salih nâm kimesnenin masârıf-ı defni 360 Akça	Gülfam Mahallesi’nde fevt Ayşe nâm hatunun masârıf-ı defni 400 Akça	Eski Hamam külhânında fevt Derviş masârıf-ı defni 360 Akça
Câmî‘-i Cedîd havlısında fevt garîbin masârıf-ı defni 360 Akça	Kayıkhâne’de fevt Berbât(?) nâm garîbin masârıf-ı defni 360 Akça	Bülbül Deresi’nde fevt garîbin masârıf-ı defni 360 Akça
Hacı Hesnâ Hatun Mahallesi’nde fevt Fatma’nın masârıf-ı defni 400 Akça	Kızlar Ağası Çeşmesi kurbunda fevt garîbin masârıf-ı defni 360 Akça	Doğancılar’de hânda fevt olan garîb masârıf-ı defni 360 Akça
Emîn-i mezbûrın bâ-fermân-ı âlî mürûr iden hazîne için müddet-i mezbûrede virdiği cebeli ücretleri 3.120		
Cem’an 10.000 Yalnız on bin akçadır		

Hurrire bi-kavli’l-merkûm.

Yahya el-mevlâ be-hilâfe be-medîne-i Üsküdar el-mahrûse nemakahu’l-fakîr aleyhi azze şânuhu gufire leh.

Sâbıkı derkenâr oluna.

An-mâl-ı Ze‘âmet-i Üsküdar ve İhtisâb ve Beytül-mâl vâcib an-gurre-i M sene 1162. Be-gümrük-i İstanbul ilhak şude.

Be-cihet-i techîz ve tekfîn-i fukarâ-i Müslimîn beher sene ber-mûceb-i mu‘tâd-ı kadîm be-deyn-i emîn mahsûb şude.

Fî sene: 10.060

Vech-i meşrûh üzere Ze‘âmet-i Üsküdar ve İhtisâb ve Beytûlmâl Mukâta‘ası’nın beher sene-i fukarâ-i Müslimîn için techîz ve tekfîn yalnız on bin altmış akça bâ-telhîs ve fermân-ı âlî îrâd ve masraf olunup meblağ-ı mezbûr emîn deynine mahsûb oluna geldiği mukayyed olmağla bin yüz altmış iki senesiçün îrâd ve masraf olunmak ricâ ider. Emr ü fermân devletlü sultânım hazretlerindedir. Fî 24 M sene 1164.

“ORPHAN BURIALS IN THE OTTOMAN EMPIRE: THE CASE OF USKUDAR IN
THE XVIIIITH CENTURY”

Abstract

This study is based on how the orphans were buried in the Ottoman Empire by focusing on XVIIIth century Üsküdar example. The main source of this study is the documents and notebooks in the Presidency Ottoman Archive and the Ottoman Court Records. In this context, firstly the character of the state treasury units who had the right of action for the orphan’s properties was examined. Then, which individuals and institutions dominated Üsküdar’s treasury revenues were discovered. After determining the scope of treasury incomes in Üsküdar, how the orphan burials were carried out within this context was examined. In this regard, these questions are tried to be answered, who were the orphans of Üsküdar, who organize their funerals, how many orphans died in a year, how the expenses were financed and who buried these people? The identified number of deaths, place of death and funeral costs were given statistically. The connection between migration and epidemic diseases and death rates are tried to be determined.

Keywords

Üsküdar, orphans, garib, funeral, beytûlmâl, XVIIIth Century.